

Службен весник

на Република Македонија

Број 113

14 август 2013, среда

година LXIX

www.slvesnik.com.mk

contact@slvesnik.com.mk

СОДРЖИНА

	Стр.		Стр.
2700. Одлука за давање на трајно користење недвижна ствар на општина Велес.....	2	градинарски култури на отворено и во затворен простор над кои се врши фитосанитарен мониторинг.....	9
2701. Одлука за престанок и за давање на трајно користење на недвижна ствар на Министерството за труд и социјална политика.....	2	2704. Правилник за начинот на спроведување на здравствен преглед и начинот на земање на примероци на овошни видови и виновата лоза над кои се врши фитосанитарен мониторинг	25
2702. Правилник за начинот на спроведување на здравствен преглед и начинот на земање на примероци на семенски и меркантилен компир над кој се врши фитосанитарен мониторинг	2	2705. Правилник за изменување и дополнување на Правилникот за начинот на вршење на јавен воздушен превоз како и посебните услови во однос на потребниот персонал, воздухопловите, опремата и другите посебни услови неопходни за безбедно и уредно работење	38
2703. Правилник за начинот на спроведување на здравствен преглед и начинот на земање на примероци на		Огласен дел	1-48

ВЛАДА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**2700.**

Врз основа на член 17-а, од Законот за користење и располагање со стварите на државните органи („Службен весник на Република Македонија“ бр. 8/2005, 150/2007, 35/2011 и 166/2012), Владата на Република Македонија, на седницата одржана на 30.7.2013 година, донесе

О Д Л У К А**ЗА ДАВАЊЕ НА ТРАЈНО КОРИСТЕЊЕ НЕДВИЖНА СТВАР НА ОПШТИНА ВЕЛЕС****Член 1**

Со оваа одлука на општина Велес се дава на трајно користење, без надоместок, недвижна ствар запишана во ИЛ бр. 28892, за КО Велес ул. „Методија Андонов Ченто“ бр. 2, сопственост на Република Македонија и тоа:

- КП бр.1520, дел-0, број на зграда - 1, намена на зграда - 511, влез -1, кат - ПО, намена на зградата - помошни простории, со внатрешна површина од 51 м2 и
- КП бр.1520, дел-0, број на зграда - 1, намена на зграда - 570, влез -1, кат - ПР, намена на зградата - зграда, со внатрешна површина од 116 м2.

Член 2

Оваа одлука влегува во сила наредниот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“.

Бр. 41-3179/1
30 јули 2013 година
Скопје

Заменик на претседателот
на Владата на Република
Македонија,
м-р **Владимир Пешевски**, с.р.

2701.

Врз основа на член 27-а став 1 од Законот за користење и располагање со стварите на државните органи („Службен весник на Република Македонија“ број 8/2005, 150/2007, 35/2011 и 166/2012), Владата на Република Македонија, на седницата одржана на 24.6.2013 година, донесе

О Д Л У К А**ЗА ПРЕСТАНОК И ЗА ДАВАЊЕ НА ТРАЈНО КОРИСТЕЊЕ НА НЕДВИЖНА СТВАР НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ТРУД И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА****Член 1**

Со оваа одлука на досегашниот корисник ЈЗУ Здравствен дом Неготино му престанува користењето на недвижната ствар на ул. с. Тимјаник, лоцирана на КП 3384, зграда 1, влез 1, приземје со површина од 98 м2, евидентиран во Имотен лист број 1808 КО Тимјаник, сопственост на Република Македонија.

Член 2

Недвижната ствар од член 1 од оваа одлука се дава на трајно користење без надомест на Министерството за труд и социјална политика.

Член 3

Примопредавањето на недвижната ствар од член 1 од оваа одлука, ќе се изврши помеѓу Јавна здравствена установа Здравствен дом Неготино и Министерството за труд и социјална политика, во рок од 15 дена од денот на влегување во сила на оваа одлука.

Член 4

Оваа одлука влегува во сила наредниот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“.

Бр.41-3722/1
24 јуни 2013 година
Скопје

Заменик на претседателот
на Владата на Република
Македонија,
м-р **Зоран Ставрски**, с.р.

**МИНИСТЕРСТВО ЗА ЗЕМЈОДЕЛСТВО,
ШУМАРСТВО И ВОДОСТОПАНСТВО****2702.**

Согласно член 9 – б став (2) од Законот за здравјето на растенијата („Службен весник на Република Македонија“ бр. 29/05, 81/08, 20/09, 57/10, 17/11, 148/11 и 69/13), министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство, донесе

**П РА В И Л Н И К
ЗА НАЧИНОТ НА СПРОВЕДУВАЊЕ НА ЗДРАВСТВЕН ПРЕГЛЕД И НАЧИНОТ НА ЗЕМАЊЕ НА ПРИМЕРОЦИ НА СЕМЕНСКИ И МЕРКАНТИЛЕН КОПИР НАД КОЈ СЕ ВРШИ ФИТОСАНИТАРЕН МОНИТОРИНГ****Член 1**

Со овој правилник се пропишува начинот на спроведување на здравствен преглед и начинот на земање на примероци на семенски и меркантилен копир над кој се врши фитосанитарен мониторинг.

Член 2

Одделни изрази употребени во овој правилник го имаат следното значење:

Примерок е мало количество на растенија кое е земано на соодветен начин и ја претставува содржината на целокупниот растителен материјал кој е предмет на лабораториска анализа.

Партија е определен број или количество од една иста сорта, класа, производител, која е идентификувана по својата хомогеност и потекло или е донесена од иста парцела.

Пратка е количество на растенија, растителни или други производи наведени во документ, потребен за вршење на царински или други контроли, за добивање на

фитосанитарен сертификат или друг алтернативен документ или ознака. Пратката може да биде составена од еден или од повеќе лотови (партии).

Начинот на спроведување на здравствен преглед е редовно вршење на визуелни прегледи во одредени фенофази на развој на семенски и меркантилен компир, при што се следи присуството, односно отсуството на штетните организми или нивните симптоми.

Начинот на земање на примероци подразбира подготовка на растенијата од семенски и меркантилен компир со испраќање за лабораториска анализа во соодветните овластени лаборатории.

Член 3

Спроведувањето на здравствен преглед на семенски и меркантилен компир се врши на местата на производство, местата на увоз и местата на складирање и дистрибуција.

За секој извршен здравствен преглед на семенски и меркантилен компир на местата на производство, местата на увоз и местата на складирање и дистрибуција се составува записник согласно Правилникот за временски периоди и начинот на вршење на фитосанитарна инспекција на растенија, растителни производи и други објекти и предмети наведени во Листа V дел A секција 1 и Листа V дел A секција 2.

Член 4

При здравствен преглед на компирот се следи присуството на карактеристични симптоми кои ги причинуваат следните карантински штетни организми :

- фитопатогени бактерии: *Clavibacter Michiganensis ssp.sepedonicus* и *Ralstonia Solanacearum*;
- фитопатогени габи : *Synchytrium endobioticum* и
- фитопатогени нематоди: *Globodera Rostochiensis* (Woll.) и *Globodera Pallida* (Stone).

Член 5

Во текот на производството на меркантилен компир произведен во Република Македонија се врши визуелен преглед и по потреба се земаат примероци за лабораториска анализа за присуството на латентни инфекции од *Clavibacter Michiganensis*, *Ralstonia Solanacearum* и *Synchytrium endobioticum*.

Со посебно внимание треба да се вршат визуелните прегледи и земањето на примероци на домашното производство на ран и останатиот меркантилен компир.

Член 6

За отстранување на фитосанитарниот ризик од појава и ширење на карантински штетни организми од член 4 на овој правилник, потребно е да се врши фитосанитарен мониторинг на ран меркантилен компир.

Најдобро време за вршење на испитувањата од став 1 на овој член е во месеците јуни и јули.

Кај домашното производство на ран меркантилен компир, примероците треба да се земаат во мај и јуни. Примероците за присуство на нематоди може да се земаат и во текот на јуни (кога цистите се слободни во почвата).

Член 7

Најдобар временски период за вршење на визуелни прегледи на домашното производство на останат меркантилен компир е во текот на месеците септември и октомври.

Член 8

Вршењето на здравствен преглед за присуството на карантински штетни организми кај семенскиот и меркантилниот компир, кој се произведува на територијата на Република Македонија се спроведува во четири фази и тоа:

а). I Фаза – визуелен преглед на компирот за време на вегетацијата во мај – јуни.

б). II Фаза – визуелен преглед на кртолите од компир при берба од мај до октомври.

в). III Фаза – визуелен преглед на кртолите од компир во складишта на производителите во октомври.

г). IV Фаза – визуелен преглед на кртолите од компир во дистрибутивните центри и збирните магацини на преработувачите во октомври.

Начинот на вршење на визуелен преглед е даден во Прилог 1 кој е составен дел на овој правилник.

Член 9

Спроведувањето на здравствениот преглед на меркантилен компир на местото на производство (фаза I), за време на вегетација на *Clavibacter Michiganensis* (Smith), Davis et al. *ssp.sepedonicus* (Spieckermann et Kotthoff), Davis et al. и *Ralstonia Solanacearum* (Smith) е следно:

1. Визуелниот здравствен преглед на ран меркантилен компир на местото на производство се врши два пати за време на вегетацијата:

- прв визуелен преглед за време на цветање на компирот, најчесто се врши во април/мај и

- втор визуелен преглед се врши за време на берба на компирот во јуни/јули.

2. Визуелни здравствени прегледи на останатиот меркантилен и семенски компир на местото на производство се врши два пати за време на вегетацијата:

- прв визуелен преглед се врши за време на цветањето на компирот во јуни и

- втор визуелен преглед се врши за време на собирањето на компирот од крајот на септември до првата половина на октомври.

Член 10

При првиот визуелен преглед дијагонално се поминава низ насадот, при што потребно е да се посвети внимание дали се присутни симптомите за присуство на бактерии од членовите 14 и 15 на овој правилник по стеблата и листовите. Во случај кога постои сомневање од зараза, се означува местото и растението за кое постои сомневање дека е заразено, така да при вториот преглед од тоа растение и од тоа место се земаат примероци од кртолите од компир.

При вториот визуелен преглед, кртолите од компир визуелно се прегледуваат со пресекување на одреден број кртоли.

Член 11

Земањето на примероци од *Clavibacter Michiganensis* (Smith), Davis et al. ssp. *sepedonicus* (Spieckermann et Kotthoff), Davis et al. и *Ralstonia Solanacearum* (Smith) се врши така што се земаат примероци на цели растенија од компир.

За лабораториска анализа земањето на примероци се врши во случај на сомневање дека постои зараза, а земањето на примероци на кртоли (семенски и меркантилен) се врши за тестирање на латентна инфекција, според предвидениот план утврден во Програмата за фитосанитарна политика.

Покрај земање на примероци од сертифициран семенски компир кој се користи за садење, се контролира и семенскиот компир на производителите кој не е сертифициран, според планот од став 2 на овој член.

Член 12

Примероците за време на вегетација од местото на производство се земаат дијагонално, а за еден примерок се земаат 200 кртоли. Кај малите производители (дворови, домашни градини) се врши само визуелен преглед, а примерок се зема само во случај кога постои сомневање од зараза.

Член 13

Пакувањето и пракањето на примероците се врши на следниот начин:

1. Секој примерок неопходно е да се стави во трослојна хартиена кеса, добро да се затвори (изолира) и што побрзо да се достави до овластената лабораторија;

2. Кога не постои можност за доставување на примероците истиот ден, тогаш е потребно во книжните вреќи да се стави едно парче мокра хартија или памук за да се спречи сушењето на кртолите и се заедно да се стави во ладилник. Примероците кои што се земени од различни парцели треба да бидат одвоени, означени и заедно со нив мора да биде приложен записник со дадените податоци и

3. Во случај кога ќе се пронајдат сомнителни кртоли од компир како што е распаѓање, непријатен мирис, испукана кора и сл., таквите кртоли се издвојуваат и се ставаат во посебна хартиена кеса, а потоа се ставаат во вреќата заедно со останатите кртоли.

Член 14

Следните симптоми го идентификуваат кафеавото гниење - *Ralstonia Solanacearum* (Smith) на кртолите од компир:

- при крај на цветањето врвните листови пожолтуваат и овенуваат;

- овенатите листови стануваат бледо-зелени и покафејуваат;

- нема свиткување на рабовите на листовите;

- на хоризонтален пресек на стеблото спроводните садови се темна боја;

- при пресек на стеблото излегува слузав ексудат;

- приземниот дел на стеблото покафејува;

- кртолите се со здрав изглед;

- земјата е залепена на окцата;

- спроводните садови се сиво-кафеави во форма на прстени;

- при притисок на кртолите од спроводните садови излегува слузаст ексудат и

- при силна зараза се претвара во слузеста маса на зачуваната кожа.

Член 15

Следните симптоми го идентификуваат прстенестото гниење и венењето - *Clavibacter Michiganensis* (Smith), Davis et al. ssp. *sepedonicus* Spieckermann et Kotthoff), Davis et al на кртолите од компир:

- првите промени се забележуваат на долните листови, како и губење на тургорот на поедини листови;

- листовите пожолтуваат и се виткаат од краевите према лицето на листот;

- постепено венење на делови на растението;

- на надземните делови на растенијата можат да изостанат видливите знаци;

- на надолжен пресек на кртолите се гледаат промени во зоната на спроводните садови во облик на кремасто-жолто и светлокафеаво сирасто скапување и

- во некои случаи, спроводниот прстен може да биде одделен и при стискање на кртолите излегува сирест ексудат од ткивото.

Член 16

Доматите и Пеларгонијата како домаќини на фитопатогената бактерија *Ralstonia Solanacearum*, се вклучуваат во мерките за фитосанитарен мониторинг за присуството на бактеријата *Ralstonia Solanacearum*, во рамки на мониторингот на другите карантински штетни организми. Кога проверката за присуството на бактеријата *Ralstonia Solanacearum* не покаже ништо сомнително, наодот влегува во финалниот извештај.

Во случај на сомнителни симптоми на болести предизвикани од *Ralstonia Solanacearum*, се земаат примероци и се пракаат на лабораториски испитувања за утврдување на нејзино можно присуство.

Член 17

Визуелен преглед и земањето на примероци од пеларгонија се врши непосредно пред пласирање на компирот на пазар.

Секој примерок неопходно е да се стави во трослојна хартиена кеса, добро да се затвори (изолира) и што побрзо да се достави до овластена лабораторија. Кога не постои можност за испорака истиот ден, тогаш е потребно во книжната кеса да се стави едно парче мокра хартија или памук, за растението да не се исуши и се заедно треба да се стави во ладилник. Земените примероци од различни парцели треба да бидат одвоени, означени и заедно со нив треба да биде приложен и записник со дадените податоци. Ако се пронајдат растенија од пеларгонија за кои постои сомневање дека се заразени, таквите растенија се ставаат во посебна хартиена кеса и потоа во вреќата со останатите растенија.

Член 18

Водата и плевелот *Solanum dulcamara* (кучешки трн) како медиум и домаќин се земаат како примероци. Тоа се врши со земањето на примероци од отпадните води во преработувачката индустрија за компир или од водотеците во близина на производните парцели на компир поради лабораториски прегледи за присуството на *Ralstonia Solanacearum* од страна на фитосанитарните инспектори во согласност со планот од член 11 став 2 на овој правилник.

Детермирањето на *Ralstonia solanacearum* е најдобро во доцна пролет, лето и есен кога температурата на водата е над 15°C. Примероци од вода се земаат на длабочина од 30-40 cm. и на далечина два метра од брегот на водната површина, два пати на иста локација. Примероците се земаат во период од јуни до септември. Примерокот се состои од 3 подпримероци од 30 ml и се става во стерилни шишиња или епрувети.

По земањето на примерокот потребно е истиот да се чува на темно место на температура од 4°C до 10°C и да се достави до овластена лабораторија во рок од 24 часа.

Доколку околу водата или во водата се утврди присутност на плевелот *Solanum dulcamara*, потребно е да се земе примерок од плевелот поради утврдување на присуство/отсуство на бактеријата *Ralstonia solanacearum*. Се зема целото растение заедно со коренот, потоа примерокот се пакува и се праќа на ист начин како и примероците од пеларгонија. Покрај земањето на примероци од површинската вода, се земаат примероци и од отпадната вода која се исфрла после преработката на компирот согласно планот од член 11 став 2 на овој правилник.

Член 19

Здравствениот преглед кај растенијата на *Synchytrium endobioticum* (Schilb.) Perc се врши на следниот начин:

1. Визуелниот преглед се врши за време на берба на кртолите од компир. При едно излегување на терен потребно е да се извршат што е можно повеќе визуелни прегледи на одредените места за преглед и најмалку според планираното (при едно излегување на планираното место за преглед се прегледуваат три соседни парцели со компир). Во случаи кога при излегување на терен не може да се извршат три визуелни прегледи на местото на производство, потребно е во записникот да се образложи зошто е извршен помал број на визуелни прегледи од планираниот. Во случаи кога на планираното место за вршење на визуелен преглед можат да се извршат и повеќе од три визуелни прегледи, се препорачува прегледите да се извршат и во записникот да се наведе причината поради која се реализирани повеќе визуелни прегледи.

2. Земените примероци за лабораториска анализа на кафеаво и прстенесто гниење на кртолите од компир се употребуваат и за дополнителен визуелен преглед на рак на компир во лабораторија. Во случај на сомневање на зараза со овој штетен организам се зема посебно примерок, кој се состои од сомнителни кртоли. Резултатите од визуелниот преглед на земените примероците за

лабораториска анализа за кафеаво и прстенесто гниење кај кртолите од компир се составен дел од записникот за овој штетен организам.

Симптомите на кртолите се јавуваат како мали или големи израсоти кои наликуваат на цвет. Колку порано настапува заразата толку кртолите се посилно зафатени со рак и се формираат поголем број на израсоти. Израсотите најчесто се појавуваат кај окцата на кртолата, таквите кртоли гнијат во земја, а патогениот организам останува во почвата и до 30 години. Надземниот дел на растението не се разликува од здравите растенија, затоа што патогениот организам не го напаѓа правиот корен.

Симптоми на посевот кај ракот на компирот поретко ги заразува стоните и подземното стебло. По стоните се создаваат разновидни израсоти на местата каде што треба да се развијат кртолите. Израсотите се зеленкаста боја. Кај осетливите сорти се забележува деформација на долните листови. Тие се забелуваат и закржлавуваат дури и на целиот надземен дел на стеблото.

Член 20

Примероците за утврдување на *Synchytrium endobioticum* (Schilb.) Perc се ставаат во трослојна хартиена кеса која добро се затвора (изолира) и што е можно порано се доставуваат во лабораторија на миколошка анализа. Кога не постои можност да се испратат примероците истиот ден, тогаш потребно е примерокот да се чува во ладилник. Примероците од различни парцели треба да бидат одвоени, означени и заедно со нив мора да биде приложен и записникот.

Член 21

При здравствен преглед на *Globodera pallida* и *Globodera Rostochiensis* се следат симптомите на зараза од компировите цистолики нематоди кои не се специфични. Главни симптоми се појава на кружни (ореоли) површини со овенат посев, при што се забележува слаб пораст на растенијата, а во случај на појак напад, централните места со овенатите површини можат да бидат целосно соголени. Понекогаш растенијата кои се наоѓаат во тие ореоли, покажуваат симптоми на жолтење и свиткување на лисјата и со оглед на тоа дека слични симптоми може да причинат и други штетни организми, тешко е врз основа на визуелен преглед на растението со сигурност да се потврди заразата од овие штетни организми. Заради тоа, посебно внимание при визуелен преглед на посевите со компир треба да се обрне кај закржлавените и бледите растенија кои заостануваат во својот раст.

По визуелниот преглед на посевите со компир, следува и визуелен преглед на коренот од растението, заради утврдување на зараза од компирови цистолики нематоди. На површина од 1ха, со дијагонално движење низ парцелата се прегледуваат 20 растенија. Притоа треба да се внимава на местата каде што има растенија со заостанат раст, како и на местата на кои е видлива појава на ореоли, каде што густината на растенија е видно проречена.

Прегледот на коренот по образување на цистите (јуни-септември) се врши со ашов или мотика при што се вади целото растение од почва. Притоа треба да се внимава кореновиот систем да биде целосно изваден. Вишокот на земја полека се истресува и коренот се набљудува со помош на голо око или со лупа. Цистите на коренот или кртолите се забележуваат во форма на ситни топчести творби, со златно-жолта, сива или темноси-ва боја. Нивната големина во просек варира помеѓу 0,3 - 0,5 mm.- примероци од растителен материјал кои се собрани во текот на визуелниот преглед при што истите се пакуваат во кеси и се внимава целото растение да се стави во кесата (кртоли, корен и надземен дел од растението).

Не се земаат примероци од мртви растенија, бидејќи нематодите ќе бидат мртви или ќе мигрираат во почвата. Треба да се внимава примероците да не бидат изложени на директна сончева светлина.

Член 22

Земањето на почвени примероци за лабораториска анализа за нематодите *Globodera pallida* и *Globodera rostochiensis* се врши така што тие треба да бидат земени со помош на сонда со дијаметар на отворот од 2,5 cm. (еден инч).

Почвените примероци може да се земат и со лопата или мистрија, меѓутоа овој метод е помалку сигурен отколку со користење на сондата. Исклучително влажна, сува, топла или студена сезона може да влијае на степенот на популацијата на нематоди, особено во првите 2,5 - 5 cm. на почвата. Затоа, треба да се отфрли површинскиот слој (2,5 - 5 cm.) на почвата каде што нема нематоди, кои обично не живеат, односно не постојат поради екстремни услови на животната средина.

Најдобро време за земање на почвени примероци, заради проценување на присуство на компирови цистолики нематоди е на пролет, откако почвата доволно ќе се загрее или во рана есен.

Не се земаат почвени примероци кога почвата е многу влажна.

За да се открие и најмала зараза од компирови цистолики нематоди, потребно е да се врши правилно земање на примероци од почвата. Еден примерок го сочинува најмалку 400 ml почва и се состои од најмалку 30 подпримероци, односно убоди за површина од 0,1 до 0,5 ha и 50 подпримероци за површина поголема од 0,5 ha, кои се земаат од различни точки распоредени во облик на правоаголна мрежа. Одалеченоста помеѓу убодите не смее да биде поголема од 20 m во должина и помала од 5 m во ширина, покривајќи го целото поле. Подпримероците се земаат со обична полуцилиндрична сонда или сонда-лопатка од слој на почва и се ставаат во трослојни кеси од хартија (зафатнина 2 l).

Член 23

Фитосанитарните инспектори на подрачјето на својата активност при здравствен преглед на меркантилниот компир во складишта, како и во дистрибутивните центри го вршаат здравствениот преглед на следниот начин:

- земаат кртоли на начин утврден во Прилог 2, Табела бр. 1, 2 и 3 кој е составен дел на овој правилник;

- земаат примерок од 200 кртоли (при земање на примероци, првенствено се земаат кртоли со карактеристичните симптоми и се дополнуваат со кртоли без симптоми, до потребниот број од 200 кртоли);

- вршат визуелен преглед на секој примерок од 200 кртоли за присуство на симптомите на карантинските штетни организми, при што се издвојуваат сите кртоли со симптоми;

- вршат пресекување на сите кртоли за кои се сомнева дека имаат симптоми на болеста (се прави пресек на кртолата за да се види внатрешноста). Доколку има кртоли без симптоми, потребно е да се пресечат 200 здрави кртоли и

- во случај на утврдување на карактеристични симптоми од карантински штетни организми, неопходно треба да земат примерок од кртолите со карактеристични симптоми и да обезбедат нивен транспорт до овластената лабораторија.

Визуелниот преглед се врши од октомври до крајот на ноември.

Член 24

Начинот на земање на примероци на меркантилен компир, заради утврдување на присуството на карактеристични симптоми на карантинските штетни организми, е даден во Прилог 2 на овој правилник.

Примерокот се состои од 200 земени кртоли од вреќи, кутии или палети како што е дадено во Прилог 2, Табела бр. 1 и 2 на овој правилник или се зема од различни места во преградите доколку компирот е во рефус согласно Прилог 2, Табела бр. 3 на овој правилник. Овој начин на земање на примероци за лабораториска анализа се применува на граничен премин при увоз.

Член 25

При увозот на компир (семенски или меркантилен) здравствениот преглед се врши на начин утврден во членовите 23 и 24 на овој правилник.

При здравствен преглед на местата на увоз, доколку постои сомневање за присуството на цистолики нематоди, се земаат примероци од кртоли или амбалажи каде е присутна почвата и се испраќаат за лабораториска анализа, за да се потврди присуство или отсуство на нематоди. Бројот на земени примероци зависи од присуството на почва во пратките.

Член 26

Овој правилник влегува во сила наредниот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“.

Бр. 17-205/4
24 јули 2013 година
Скопје

Министер за земјоделство,
шумарство и водостопанство,
Љупчо Димовски, с.р.

Прилог 1

Во првата фаза, визуелен преглед на компирот се врши за време на вегетацијата во мај – јуни. Фитосанитарните инспектори и давателите на јавни услуги од областа на здравје на растенијата, на чиј регион се произведува меркантилен и семенски компир воспоставуваат контакт со производителите на компир. Кај сите избрани производители се врши визуелен преглед на парцелите, како и земање на примероци од компир за присуство на латентна инфекција врз основа на планот за бројот на примероци.

Во оваа фаза треба да се земат најмалку 1/3 од вкупно планираниот број на примероци. Фитосанитарниот инспектор води записник за здравствениот преглед на меркантилен и семенски компир во вегетација согласно Правилник за временски период и начинот на вршење на фитосанитарна инспекција на растенија, растителни производи и други објекти и предмети наведени во Листа V дел А секција 1 и Листа V дел А секција 2. Копијата од записникот претставува Налог за лабораториска анализа за присуството на латентна инфекција. После добивање на овие резултати, се прави детален план за следната фаза.

Во втората фаза, визуелен преглед на кртолите од компир при берба се врши од мај до октомври. Претставниците на надлежните органи на чиј регион се бере компирот (од бербата на ран меркантилен компир, па се до крајот на бербата на останатиот меркантилен компир), исто така вршат визуелни прегледи на кртолите на меркантилен и семенски компир при неговата берба, на следен начин:

- со дијагонално движење низ парцелите се одбираат 200 кртоли;
- тие се прегледуваат визуелно и
- од нив 200 кртоли задолжително се пресекуваат.

Фитосанитарниот инспектор води записник за извршениот преглед на меркантилниот компир при негово собирање.

Во третата фаза, визуелен преглед на кртолите од компир во складишта на производителите се врши во октомври. Фитосанитарните инспектори вршат визуелен преглед на меркантилен компир, според планот за земање примероци, во достапните магацини и складишта на меркантилен компир на подрачјето. Визуелниот преглед и земањето на примероци се врши во согласност со инструкциите за вршење на фитосанитарен преглед на складираниот меркантилен компир.

Сите податоци за складиштето и визуелните прегледи на лотовите во складиштето, како и лабораториските анализи и се доставуваат на Фитосанитарната управа заради евиденција на податоците во единствениот регистар.

Рок за завршување на третата фаза на здравствениот преглед и испраќањето на примероците е до 15 ноември, а доставување на извештај до 30 ноември.

Фитосанитарните инспектори водат записник за прегледите на меркантилен компир во складиштето. Налог за лабораториска анализа е копијата од записникот.

Во четвртата фаза, визуелен преглед на кртолите од компир во дистрибутивните центри и збирните магацини на преработувачите се врши во октомври. Фитосанитарните инспектори вршат визуелни прегледи на меркантилниот компир во сите дистрибутивни центри за меркантилен компир, како и во собирните магацини на преработувачите на одредено подрачје. Визуелниот преглед и начинот на земањето на примероци се врши во согласност со постапките за вршење на здравствен преглед на складираниот меркантилен компир.

Фитосанитарните инспектори водат записник за прегледаниот меркантилен компир во дистрибутивните центри и собирните магацини на преработувачите.

Податоците од дистрибутивните центри и собирните магацини на преработувачите, визуелните прегледи на лотовите како и лабораториските анализи се доставуваат до Фитосанитарната управа, поради внесување на податоците во Регистарот на производители, преработувачи, увозници и дистрибутери.

Рок за завршување на четвртата фаза на здравствениот преглед и испраќањето на примероци е до 15 ноември, а доставување на извештајот до Фитосанитарната управа е до 30 ноември.

Од предвидениот број на примероци во третата и четвртата фаза потребно е да се земе остатокот од планираниот број на примероци.

Прилог 2

Шема за земање на примерок по лот/сорт на компир

Количина на компир	Вреќа од 30 kg	Вреќа од 50 kg	Број на врќи од кои се зема примерок	Број на кртоли во примерокот
До 1000 kg (1 t)	33	20	5 од 50 kg (или 7 од 30 kg)	200
До 5000 kg (5 t)	167	100	5 од 50 kg (или 7 од 30 kg)	200
До 20000 kg (20 t)	667	400	5 од 50 kg (или 7 од 30 kg)	200
До 50 t	1667	1000	5 од 50 kg (или 7 од 30 kg)	200
50-200 t	6667	4000	1 вреќа/10 t (5 од 20 вреќи)	200
Преку 200 t	/	/	1 вреќа/10 t (преку 20 вреќи)	200

Табела бр. 1 Компир во вреќи

Количина	Пакување/кутија или палета	Број на кртоли во примерокот	Број на кртоли во кутијата
До 1000 kg (1 t)	1	200	200
До 5000 kg (5 t)	5	200	200
До 20000 kg (20t)	20	200	50
До 50t	50	200	20
50-200t	200	200	5
Преку 200t	/	200	200/број на кутии

Табела бр. 2 Компир во кутии или палети

Количина	Рефус по оддели	Број на кртоли	Број на кртоли/ преграда
До 1000 kg (1 t)	1000 kg	200	200
До 5000 kg (5 t)	5000 kg	200	200
До 20 000 kg (20 t)	20 000 kg	200	200
До 50 t	50 t	200	200
50-200 t	50-200 t	200	200
Преку 200 t	>200 t	200	200

Табела бр. 3 Компир во рефус

2703.

Согласно член 9 – б став (2) од Законот за здравјето на растенијата („Службен весник на Република Македонија“ бр. 29/05, 81/08, 20/09, 57/10, 17/11, 148/11 и 69/13), министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство, донесе

П РА В И Л Н И К
ЗА НАЧИНОТ НА СПРОВЕДУВАЊЕ НА ЗДРАВ-
СТВЕН ПРЕГЛЕД И НАЧИНОТ НА ЗЕМАЊЕ НА
ПРИМЕРОЦИ НА ГРАДИНАРСКИ КУЛТУРИ НА
ОТВОРЕНО И ВО ЗАТВОРЕН ПРОСТОР НАД КОИ
СЕ ВРШИ ФИТОСАНИТАРЕН МОНИТОРИНГ

Член 1

Со овој правилник се пропишува начинот на спроведување на здравствен преглед и начинот на земање на примероци при вршење на фитосанитарен мониторинг на градинарски култури на отворено и во затворен простор.

Член 2

Одделни изрази употребени во овој правилник го имаат следното значење:

Примерок е мало количество на растенија кое е земено на соодветен начин и ја претставува содржината на целокупниот растителен материјал кој е предмет на лабораториска анализа.

Партија е определен број или количество од една иста сорта, класа, производител, која е идентификувана по својата хомогеност и потекло или е донесена од иста парцела.

Пратка е количество на растенија, растителни или други производи наведени во документ, потребен за вршење на царински или други контроли, за добивање на фитосанитарен сертификат или друг алтернативен документ или ознака. Пратката може да биде составена од еден или од повеќе лотови (партии).

Начинот на спроведување на здравствен преглед е редовно вршење на визуелни прегледи во одредени фенофази на развој на овошните видови и виновата лоза, при што се следи присуството, односно отсуството на штетните организми или нивните симптоми.

Начинот на земање на примероци подразбира подготовка на растенијата од овошните видови и виновата лоза со испраќање за лабораториска анализа во соодветните овластени лаборатории.

Член 3

Спроведувањето на здравствен преглед на овошните видови и виновата лоза се врши на местата на производство, местата на увоз и местата на складирање и дистрибуција. Времето на здравствен преглед и симптоми даден е во Прилог 1 кој е составен дел на овој правилник.

За секој извршен здравствен преглед на овошните видови и виновата лоза на местата на производство, местата на увоз и местата на складирање и дистрибуција се составува записник согласно Правилникот за временски периоди и начинот на вршење на фитосанитарна инспекција на растенија, растителни производи и други објекти и предмети наведени во Листа V дел A секција 1 и Листа V дел A секција 2.

Член 4

Здравствените прегледи ќе се вршат на: место на увоз, места на производство (на отворено и во затворен простор), на местата на складирање и дистрибуција.

Претставувањето на штетните организми е дадено во Прилог 2 кој е составен дел на овој правилник.

Член 5

Здравствен преглед на местата на увоз се спроведува кај:

- растенија од видот *Solanaceae* наменети за садење;
- растенија од лиснати видови и зеленчукови садници од зеленчукови видови кои се наменети за садење;
- лиснати зеленчуци од видот *Apium graveolens* и *Ocimum*;
- плодови од видот *Solanum melongena* и *Momordica* и
- семе од *Lycopersicon lycopersicum*.

Член 6

Здравствен преглед при увоз се врши на регуларните граничните премини, според „Одлука за определување на местата на влез на кои ќе се врши фитосанитарна инспекција“.

При увоз на семе и расад (растенија за садење) од *Lycopersicon lycopersicum* (домат), задолжително треба да се земаат примероци за лабораториски испитувања и да се испратат во лабораторија, придружени со записник.

За вршење на бактериолошка анализа потребни се минимум 2000 семки од домати (околу 6 грама) за една проба. Семето се испитува за две бактериски заболувања: *Clavibacter michiganensis* и *Xantomonas vesicatoria*. Треба да се внимава на начинот на земањето на примероци од семето, бидејќи тоа влијае врз квалитетот на лабораториските анализи.

При вршењето вирусни анализи на вирусот *PerMV*, за примерок се неопходни 2000 семки од домати (околу 6 грама) за една проба. Исклучок на примерокот може да се направи за мали партии кои се наменети за научно-истражувачки цели со големина на проба од 500 семки.

При увозот на хризантеми, задолжително се зема примерок од 20 парчиња на режан цвет од партијата и се испраќаат во лабораторија за лабораториска анализа.

Член 7

При движењето на растенијата и растителните производи ќе се врши здравствен преглед на:

- растенија од фамилијата *Solanaceae* и тревести видови наменети за садење;
- семе од *Lycopersicon lycopersicum* и
- плодови од домати за утврдување на присуство на *Perino mosaic virus*.

При здравствен фитосанитарен преглед на пазарите, треба да се внимава на плодовите од домати со ризично потекло од трети земји (неевропски земји), од европските земји Шпанија, Холандија, Италија, како и со карактеристичните симптоми на вирусна инфекција во форма на нерамномерно обојување или концентрични некротични дамки. За оваа цел се земаат по пет плода за примерок и се испраќаат во овластена лабораторија за анализа.

Член 8

Здравствениот преглед на растенија и растителни производи при производство на семе од *Lycopersicon lycopersicum* е со лабораториско испитување. Лабораториското испитување на категоријата семе се обавува во овластена лабораторија. За обавување на бактериолошка анализа се потребни 2000 семки од домати (околу 6 грама) за една проба. Се врши анализа на семето за две бактериози: *Clavibacter michiganensis* и *Xantomonas vesicatoria*.

Третирањето на семето има одредено влијание врз квалитетот на лабораториската анализа. Сертифицираното и стандардното семе се испитуваат во овластени дијагностички лаборатории.

Член 9

Земањето на растителни примероци во затворен простор и на отворено се изведува со земање на примерок од секој вид и сорта кои се одгледуваат во оранжеријата или на отворено. При подготовка на еден примерок не треба да се мешаат во еден примерок растителни делови од различни сорти или видови. Секој примерок треба да содржи најмалку десет сложени листови или цветови. Примероците се земаат од најмалку десет места во оранжеријата. Во зависност од површината се прегледуваат и се земаат примероци според следниов распоред:

- до 0,1 ha се прегледуваат сите редови, од двете страни на патеката (доколку постои) и притоа се земаат примероци од различни места во редот;
- до 5 ha се прегледува секој втор ред од двете страни на патеката (доколку постои) и притоа се земаат примероци од места близу до водоводните и топловодните системи кои претставуваат ризични зони, каде што штетните организми имаат оптимални услови за развој и
- до 10 ha се прегледува секој третти ред, така да движењето за прегледот не може да се определи предвреме, но треба се следи оптималната зона за развој и распространетост на штетните организми.

Да се посвети посебно внимание на следните фази:

- при појава на симптоми за сомневање на присуството од штетен организам, се земаат примероци од поблиските редови околу појавеното жариште;
- при сомневање на појава на штетен организам, се земаат примероци и од вегетацијата околу оранжеријата;
- се прави скица на оранжеријата или површината и се означува местото од каде се земените примероците;
- при извршувањето на секој здравствен преглед, фитосанитарните инспектори ги документираат прегледите, со пополнување на фитосанитарен записник за извршената фитосанитарна контрола и
- при испраќање на примероците треба да се запази начинот на пакувањето, складирањето, транспортот како и означувањето.

Член 10

Утврдувањето на присуство на инсекти се врши на следниот начин:

1. Утврдувањето на присуството на лисни минери (молци) од родот *Liriomyza* се врши со:

- визуелни здравствени прегледи на растенијата за регистрирање на првите убоди од молците. Се внимава на котиледоните, првите вистински листови и на постарите листови, каде што може да се утврдат убодите и мините и

- преглед на жолтите лепливи мамци, доколку има такви поставено, за да се утврди постоењето и летањето на возрасните единки.

Здравствениот преглед подразбира и вршење на посебни прегледи на културите, не само во оранжериите, туку и околу нив и тоа во текот на пролетта, летото и есента, како би се утврдил евентуален напад од карантинските видови на лисни минери.

При пронаоѓање на мини и оштетувања причинети од лисни минери, се земаат примероци и се испраќаат во лабораторија за определување на припадноста на видот на лисниот минер.

2. Утврдувањето на присуството на белокрылка од фам. *Aleyrodidae* треба да се врши со:

- визуелни здравствени прегледи на лисјата. За таа цел се прегледуваат 100-150 случајно одбрани растенија од даден блок на оранжеријата. Возрасните белокрылки се наоѓаат кога ќе се превртат внимателно врвните, напочно развиени три до четири лисја. За да бидеме сигурни дека нема белокрылки, неопходно е да се прегледат 100 - 150 лисја (по еден лист од произволно избраните растенија). Куклите можат да се најдат при превртување на шестиот до осмиот лист од врвот (среден појас). Во средниот појас се сретнуваат и ларвите на белокрылката и

- прегледи на жолтите лепливи мамци (доколку има поставено). Преку овие мамци се забележува присуството и густината на белокрылката.

3. Утврдувањето на присуството на трипсот, неопходно е да се изврши преку:

- визуелен здравствен преглед на растенијата. Внимателно се прегледуваат цветовите, лисјата и лисните дршки. Ако нема видливи повреди од хранењето на трипсот, може да се изврши лесно протресување на цветовите и листовите врз бел лист хартија и

- прегледи на сините и жолтите мамци (доколку има поставено такви). Преку тие мамци се следи присуството и густината на трипсот во оранжеријата.

4. За да се утврди присуството на инсекти од редот на *Lepidoptera* треба да се спроведат:

- визуелни здравствени прегледи на растенијата. Се прегледуваат цели растенија, како што се лисјата, стеблата, цветовите и плодовите. Се бараат симптоми врз листовите и цветовите, минирање на стеблата, отвори врз плодовите, измет, групи од јајца (ooteci), гасеници и
- преглед на феромонските и други мамци (доколку ги има).

Член 11

За да се утврди присуството на бактерии потребно е здравствено да се прегледаат сите растенија, да се бараат симптоми по лисјата и стеблата и при пронаоѓање на симптоми се земаат примероци. Примероците се состојат од цели растенија.

Транспортирањето до овластена лабораторија треба да се изврши на најбрз можен начин. Примероците треба да бидат добро спакувани, односно ставени во пластични кеси со завиткан коренов систем и кореновиот врат во намокрена филтер хартија. Не се испраќаат напочно овенати и суви растенија.

Член 12

Утврдувањето на присуството на вируси се врши на следниот начин:

- при отсуство на симптоми од вирусно заболување, не се земаат примероци и

- при откривање на симптоми од вируси се земаат примероци од растенијата и се испраќаат на лабораториска анализа.

Начинот на преглед за Tomato yellow leaf curl begomovirus, Pepino mosaic potexvirus и Chrysanthemum stem necrosis tospovirus се обавува преку здравствен преглед на цели растенија од домати, односно лисја, стебла, цветови и плодови:

а). При појава на симптоми треба да се земе целото растение и

б). При отсуство на симптоми, но доколку постои потенцијален ризик при производство на семе или растенија треба да се земаат десет броја на примероци на следниот начин:

- условно површината се дели на четири дела;

- од секој дел се зема пропорционален број на примероци. Секој примерок се зема од едно растение и содржи четири до пет сложени лисја;

- се прави скица на оранжеријата или површината на која се означува местото од каде се земените примероците и

- се врши контрола од теренот.

Покрај што се земаат растенија со карактеристични симптоми се зема и едно здраво растение поради негативна контрола.

Кај Chrysanthemum stem necrosis tospovirus покрај што се земаат примероци од растенијата кои се одгледувани во оранжериите се земаат и од оние кои се наоѓаат во близина на оранжериите со цвеќе и се испраќаат во овластена лабораторија.

Член 13

Земањето на примероци од плодовите на зеленчук треба да се спроведе при вршењето на здравствен преглед на растителните производи на местото на увоз и на местата на складирање и дистрибуција.

Во двата случаи примероците се земаат по случаен избор. Меѓутоа, во одредени случаи, кога постои отстапување или било какво нарушување, земањето на примероци треба да се спроведе селективно. Во таков случај никако не треба да се врши случајно земање на примероци. Затоа, пред да се започне со земањето на примероци, треба да биде дефинирана нивната цел, односно кои штетни организми ќе бидат предмет на лабораториската анализа.

Земањето на примерок се врши со цел истиот да ги претстави сите карактеристики на лотот. По изолацијата на оштетените делови од лотот, поединечни примероци треба да се земаат од оштетените делови.

Лотот треба да биде подготвен на таков начин, да примероците може да се земаат без ограничување или задоцнување. Од секој лот посебно се зема примерок, но доколку лотот има оштетувања од транспортот, оштетените делови од лотот треба да бидат изолирани и одвоено да бидат земени како примерок.

Доколку пратката, не се смета како еднолична, дури и ако ова не е наведено од испраќачот, таа треба да биде поделена на подеднакви лотови и од секој лот посебно се земаат примероци за лабораториска анализа.

Член 14

Кога предметите на визуелен преглед се пакувани производи (во дрвен материјал за пакување, палети, торби и т.н.), примерокот се зема по случаен избор и тоа:

- до 100 еднакви пакувања во лотот ќе се земат пет броја на пакување на подпримероци, кои ќе го сочинуваат лотот;

- од 101 до 300 еднакви пакувања во лотот ќе се земат седум броја на пакување на подпримероци, кои ќе го сочинуваат лотот;

- од 301 до 500 еднакви пакувања во лотот ќе се земат девет броја на пакување на подпримероци, кои ќе го сочинуваат лотот;

- од 501 до 1000 еднакви пакувања во лотот ќе се земат десет броја на пакување на подпримероци, кои ќе го сочинуваат лотот и

- над 1000 еднакви пакувања во лотот ќе се земат 15 броја на пакување на подпримероци, кои ќе го сочинуваат лотот.

Збиен примерок го сочинуваат најмалку пет подпримероци, кои треба да бидат земени од секој лот, соодветно на вкупната тежина или вкупниот број на пакувања и тоа:

- до 200 kg, односно до 200 пакувања/снопови во лотот, треба да се земе десет kg примерок, односно десет пакувања/снопови;

- од 201 до 500 kg, односно од 201 до 500 пакувања/снопови во лотот, треба да се земе 20 kg примерок, односно 20 пакувања/снопови;

- од 501 до 1000 kg, односно од 501 до 1000 пакувања/снопови во лотот, треба да се земе 30 kg примерок, односно 30 пакувања/снопови;

- од 1001 до 2000 kg, односно од 1001 до 2000 пакувања/снопови во лотот, треба да се земе 60 kg примерок, односно 60 пакувања/снопови и

- над 5000 kg, односно над 5000 пакувања/снопови во лотот, треба да се земе 100 kg примерок, односно 100 пакувања/снопови.

Количината на плодови за лабораториски примероци зависи од видот на лабораториски анализи кои треба да се извршат при што:

- за лук, модар патлиџан, цвекло, краставица, репа, зелка, коренест зеленчук, кромид, пиперка, ротквица, домати количина за лабораториски примерок изнесува 3 kg;

- за тиква, диња, лубеница, ананас количина за лабораториски примерок изнесува пет парчиња;

- за зелка, карфиол, виолетова зелка, марула количина за лабораториски примерок изнесува десет главици;

- за блага пченка количина за лабораториски примерок изнесува десет кочани и

- за зеленчук во сноп, пакет количина за лабораториски примерок изнесува десет пакети.

Примерокот треба да биде соодветно и добро спакуван, и што е можно побргу да се транспортира до овластената лабораторија.

Член 15

Овој правилник влегува во сила наредниот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“.

Бр. 17-206/4
24 јули 2013 година
Скопје

Министер за земјоделство,
шумарство и водостопанство,
Љупчо Димовски, с.р.

Прилог 1

Времето на здравствен преглед и симптоми

Кај инсекти

Штетен организам	Време на здравствен преглед	Симптоми
Минер <i>Liriomyza huidobrensis</i>	Во текот на целиот вегетационен период	- При носење на јајцата, женката го пробива епидермисот. Се појавуваат дамки со дијаметар 0,5 mm. - Ларвите се светло кремави до бели, без нозе и глава. Тие ги минираат лисјата, хранејќи се со паренхимското ткиво. При силен напад лисјата се покриени со мини, побелуваат, двата епидермиса се слепуваат и сушат.
Минер <i>Liriomyza trifolii</i>	Во текот на целиот вегетационен период	При носење на јајца женката го пробива епидермисот. Се појавуваат дамки со дијаметар од 0,5 mm. Ларвите ги минираат листовите, хранејќи се со паренхимското ткиво. При силен напад листовите се покриваат со мини, побелуваат, двата епидермиса се слепуваат и се сушат.
<i>L. bryoniae</i> Европски вид, распространет кај нас	Во текот на целиот вегетационен период	Повредите се како и кај <i>Liriomyza huidobrensis</i> . Мините од <i>L. bryoniae</i> се со неправилна змијовидна форма и се наоѓаат и на двете страни на лисјата, но во главно од горната страна. При посилен напад, целосно лисјата се покриени со мини.
Белокрилка на тутунот <i>Bemisia tabaci</i>	Во текот на целиот вегетационен период	Симптомите не се разликуваат од оние што ги предизвикува оранжериската белокрылка – хлоротични дамки на листовите, „медена роса“ врз која се развиваат црни габички.
Египетска нојница на памукот <i>Spodoptera littoralis</i> (Boisd)	Во текот на целиот вегетационен период	Гасениците предизвикуваат оштетување. Возрасните гасеници го „скелетираат“ листот, и се вовлекуваат во плодовите.
Листен минер на домати <i>Tuta absoluta</i> (Meyrick)	Во текот на целиот вегетационен период	Сите надземни делови, во секој стадиум од развојот на доматиите можат да бидат заразени од <i>Tuta absoluta</i> . Условите во оранжериите дозволуваат непречен развојот и како резултат на тоа можат да се открие <i>Tuta absoluta</i> во сите стадиуми за време на целата вегетациона сезона. Гасениците повеќе ги напаѓаат здравите лисја и стебла, но можат да бидат откриени во или под цветот од плодот или во самиот плод. Остатоките од измет најчесто се наоѓаат околу влезот. Најдобри симптоми за разликување на присуството на молецот се дамчести мини во лисјата, во кои се гасениците и црните гранулирани екскременти.

<i>Thrips palmi</i> <i>Karny</i>	Во текот на целиот вегетационен период.	Растенијата кои се нападнати со силен интензитет, се карактеризираат со сребренест или бронзен сјај на листовите. Стагнираат во растот листовите и изданоците и се со набраздени и деформирани плодови.
-------------------------------------	---	---

Кај бактерии

<i>Clavibacter michiganensis</i> <i>spp. michiganensis</i> (Smith) <i>Davis et al.</i>	Во текот на целиот вегетационен период.	При напредувањето на системската инфекција, најчесто кај долните постари сложени лисја, едната половина се собира, се свиткува и свиснува. При поволни услови за развој на болеста, нападените растенија постепено се свиткуваат и сушат. При расекување на стеблото се забележува жолто-кафеава боја на спроводните садови. Плодовите кај системски заразените растенија може да не се развијат или да созреваат нерамномерно.
<i>Xanthomonas campestris</i> <i>pv. vesicatoria</i> (Doidge) Dowson	Во текот на целиот вегетационен период.	По листовите, лисните дршки и стеблата се појавуваат ситни дамки со тенка хлоротична ивица. Овие оштетувања не се карактеристичен симптом. Првите карактеристични симптоми на заразата се појавуваат врз младите зелени плодови, во вид на темни дамки, опкружени со воден венец. Дамките се шират и внатрешно омекнуваат. Епидермисот се распукува и се претвара во краста.

Кај вируси

<i>Pepino mosaic potexvirus</i>	За време на вегетацијата	Заразените растенија заостануваат во својот развој, често се со искривени и со недоразвиени стебла.
<i>Tomato yellow leaf curl begomovirus</i>	Два месеца после засадувањето на постојано место.	Симптомите варираат во зависност од сортната карактеристика на доматите, условите на одгледување и периодот на инфекција. Најкарактеристичен симптом е појава на пожолтените листови кои се свиткани нагоре.
<i>Chrysanthemum stem necrosis tospovirus</i> (CSNV)	При внесување на саден материјал од трети земји и во текот на вегетацијата	Прво се забележува лесна некроза во форма на ленти врз стеблото. Се појавуваат некротични дамки и прстени врз некои листови, а на крајот се набрчкуваат и се сушат. При силен напад кај хризантемата, доаѓа до целосна некроза на матичните делови на растенијата и заостанат раст.

Прилог 2

ПРЕТСТАВУВАЊЕ НА ШТЕТНИТЕ ОРГАНИЗМИ

1. *BEMISIA TABACI* GENN - Белокрилка на тутунотИме: *Bemisia tabaci* GennСиноними: *Bemisia gossypiperda* Misra & Lamba, *Bemisia longispina* Priesner & Hosny, *Bemisia nigerensis* CorbettСистематика: *Homoptera*: сем. *Aleyrodidae*

Растенија домаќини: Белокрилка на тутунот е полифаг, напаѓа над 65 видови на растенија. Во местата со умерени климатски услови е штетен организам во оранжериите, а како најомилени култури и се домати (*Lycopersicon esculentum*), пиперката (*Capsicum annuum*), краставици (*Cucumis sativus*), диња (*Cucumis melo*), салата (*Lactuca spp.*), божиќно дрвце (*Poinsettia*), хибискус (*Hibiscus*), гербер (*Gerbera spp.*), глоксинија (*Gloxinia*), вербена (*Verbena spp.*), хризантема (*Dendranthema spp.*) и многу други. На места со топли климатски услови (тропски и суптропски) прави штети врз површините со памук (*Gossypium hirsutum*), тутун (*Nicotiana tabacum*), домотот (*Lycopersicon esculentum*) и пиперката (*Capsicum annuum*).

Биологијата е следна: Белокрилка на тутунот ги наноси јајцата на долната страна на листот. При температура од 30 степени целзиусови јајцата се испилуваат после пет до девет дена. Ларвите уште во најрана возраст се распоредуваат по листовите, наоѓаат соодветно место, се прикачуваат на долната страна на листот, ја губат способноста за движење и почнуваат да се хранат. Првите три ларвени стадиуми продолжуваат по два до четири дена, ларвата во четири стадиум се вика кукла и тоа трае околу 6 дена. Имагото излегува преку отвор во форма на буквата Т на горната страна на куклата. 12-20 часа по излегувањето од кожуреот започнува копулацијата. Женките живеат до 60 дена, а мажјациите 20. Една женка снесува околу 160 јајца. Во оранжериите штетниот организам има од 11-12 генерации, а во Израел 15 генерации на отворено.

Симптомите се следни: Ларвите прават штети со шмукање сок од листовите. Се забележуваат жолти дамки, а исто така и „медена роса“ врз која се развиваат црни габички од родот *Capnodium*. Оштетувањата не се разликуваат од тие предизвикани од оранжериската белокрилка. Штетниот организам е преносител на повеќе од 60 вируси.

Морфологија: Возрасните се ситни, 1мм, мажјациите се поситни од женките. Телото им е жолто по боја, крилјата им се бели и тешко се разликуваат од останатите белокрилки. Понекогаш белокрилката на тутунот може да се разликува по некои симптоми на однесување: при мирување белокрилката на тутунот ги држи крилјата косо над телото малку подраширени, така да одоздола се гледа жолтото тело на штетниот организам. Оранжериската белокрилка при мирување ги држи крилјата хоризонтално над телото. Ларвите се зелено-жолти по боја, со неправилна овална форма на телото. Куклите се од 0,6-0,9 mm долги, со две две опашни влакненца. За идентификување на инсектот е потребно да се припреми микроскопски препарат.

Начинот на ширење е следен: Се пренесува со посадочен материјал, цветови и друго во стадиум на јајце, ларва и кукла. На кратки растојанија е можно да се пренесува и преку летање на возрасната единка.

Разлики меѓу оранжериска белокрилка и белокрилка на тутунот

Оранжериска белокрилка	Белокрилка на тутунот
Имаго - при мирување крилјата им се поставени хоризонтално над телото, блиску се допираат.	Имаго - при мирување крилјата им се косо поставени и малку раширени, одоздола им се гледа жолтото тело.

Јајца - на почетокот се жолтозелени, а покасно се променуваат и стануваат темни накај црни.	Јајца – не се променуваат, остануваат жолтозелени.
Кукли - по форма правилно овални, аналниот отвор е срцевиден, лингулата е поширока отколку долга и со резови, на крајот на куклата има рамномерно распоредени папковидни жлезди.	Кукли - по форма неправилно овални, аналниот отвор е триаголен, лингулата е подолга отколку широка, каудалната бразда е повеќе или помалку приметлива.

2. *LIRIOMYZA HUIDOBRENSIS* – BLANCHARD - ЈУЖНО АМЕРИКАНСКИ МИНЕР

Име: *Liriomyza huidobrensis* Blanchard

Синоними: *Agromyza huidobrensis* Blanchard, *Liriomyza cucumifoliae* Blanchard, *Liriomyza langei* Frick, *Liriomyza dianthi* Frick

Систематика: Diptera: сем. Alomyzidae

Домаќини: Широк полифаг кој има многу домаќини. Најомилени растенија му се: краставици (*Cucumis sativus*), дињи (*Cucumis melo*), цвекло (*Beta vulgaris*), грав (*Pisum sativum*), салата (*Lactuca spp.*), домати (*Lycopersicon esculentum*), спанаќ (*Spinacia oleracea*), бакла (*Vicia faba*), лук (*Allium sativum*), компир (*Solanum tuberosum*), модар патлиџан (*Solanum melongena*), копар (*Anethum graveolens*), репка (*Raphanus sativus*), целер (*Apium graveolens*), пиперка (*Capsicum annuum*), луцерка (*Medicago sativa*), лен (*Linum usitatissimum*), далија (*Dahlia spp.*), гипсофила (*Gypsophila spp.*), петунија (*Petunia spp.*), вербена (*Verbena spp.*) хризантема (*Dendranthema spp.*), гербер (*Gerbera spp.*), штирак (*Amaranthus spp.*) и други.

Биологија: Возрасните инсекти излегуваат од дорзалниот заден крај на куклата. Овој чин се одвива обично наутро. Машките имага се појавуваат пред женските. Половиот индекс е обично 1:1, со слаб доминација на женките.

Копулацијата се врши веднаш по процесот на излегувањето, а достигнувањето на врвот е обично наутро. Во оранжериски услови женките почнуваат да несат јајца по 24 до 48 часа после процесот на претворање во имаго. По претворањето во имаго инсектите имаат потреба од дополнителна исхрана. Женките прават повеќе серии убоди за хранење и за снесување на јајцата. Убодите за хранење се подолги и од нив смукаат сок не само женките туку и мажјаците кои не можат да направат убоди. При несење на јајца отворите се цилиндрични, а јајцата се под епидермисот. (Јајцата на лисните минери можат да се поистовестат со оние на трипсот, кои исто така се наоѓаат во ткивото на листот). Исхраната и несењето на јајца се одвива обично наутро. Просечниот број на јајца се движи меѓу 100 и 600 јајца. Максималниот период на снесување на јајца е помеѓу четвртиот и шестиот ден. Должината на животот на женките е 15 до 20 дена, а кај мажјаците е 10-15 дена. Ембрионалниот развој продолжува од два до осум дена, после кои се испилуваат ларвите. Тие го завршуваат својот развој за четири до шест дена. Веднаш по испилувањето на ларвите започнува нивното хранење. Нивниот развој се одвива на еден ист лист, каде што се хранат со паренхимот, а како резултат на тоа се образуваат мините. Долниот и горниот епидермис не се зафатени. Откако ќе се развијат, ларвите изгризуваат полукружен отвор близу до крајот на мината. Ларвите излегуваат од мината со карактеристични кружни движења. Времетраењето на стадиумот кукла трае осум до единаесет дена и обично варира во зависност од температурата како и при другите стадиуми. Во оранжериски услови инсектот има седум до осум генерации годишно, кои се преклопуваат така што во еден ист момент можат да се сретнат сите стадиуми на инсектот: јајца, ларви, кукли и имага. *L. huidobrensis* се карактеризира со поголема еколошка пластичност и способност за аклиматизација при пониски температури во споредба со *L. trifolii*. Овие карактеристики овозможуваат на *L. huidobrensis* да ги потисне другите видови на минери на листот од таа област и во тој момент таа е сериозна закана за производството на зеленчук и цвеќе во Европа, како во оранжериски услови така и на отворено.

Симптоми: Возрасните женки (при хранење и несење на јајцата) и ларвите предизвикуваат оштетувања на лисјата. Точкасти дамки, поради убодите на женските единки, во почетокот се бледи, а подоцна покафејувуваат. Така тие се многу опасни за расадниците и може да доведат до нивно уништување. Главните оштетувања, воглавно ги причинуваат ларвите, кои се хранат со паренхим, нарушувајќи ја фотосинтезата, лисјата се сушат и опаѓаат, а приносите се намалуваат. Минираните лисја на декоративните растенија се со намалена естетска вредност, што доведува до економски загуби на производителите. Кај домати, по плодовите, се приметуваат ожеготини, слични на оние предизвикани од сонцето. *L. huidobrensis* прави мини главно на долната површина, во близина на централната и странична нерватура и се храни со габичестиот паренхим.

Морфологија: Возрасната сивоцрна мува средна по големина (женките се со должина од 1,5 до 2,1 mm, а мажјаците се со должина од 1,26 - 1,4 mm), со црно обоена мезоплевра, темни фемури и темно третото антенско членче.

Глава - челото, заедно со лицето, образите и задочните ленти се жолти. Орбиталната плочка најчесто е затемнета, кафеавожолта, а третото антенско членче е малку проширено и темно. Карактеристично за типот е дека двете темени влакненца се наоѓаат на темно основа, како внатрешната граница помеѓу црната и жолтата лента на челото. Мезотораксот е црн како дорзо-централните влакненца со три плус еден, а акростихалните се во четири неправилни реда. Дискалната клетка на крилата е широка.

Мезоплевра - Мезоплеврата е особено карактеристична со доминантно црно обојување, по што се разликува од другите блиски видови. Жолтата лента во горниот крај е тесна. Скутелумот е жолт.

Нозе - Коксите се жолто-црни. Фемуриите се со кафеаво - црна лента на жолта основа. Тибиите и стапалата често се црни, но понекогаш се посветли.

Јајцето е белузлаво и прозрачно, лоцирано во внатрешноста на лисното ткиво.

Ларви - Возрасните ларви се 3,25 mm долги, светложолти, речиси кремасти до жолтопортокалови. Задните стигми се правилни, елипсовидни и имаат од шест до девет мали пори. Куклата е жолтеникава, црвенокафеава или темнокафеава.

Начини на ширење: Обично инсектот се шири преку посадочен материјал и режан цвет во стадиум на јајце, ларва и кукла. Ширењето е можно со летање на возрасните на мали растојанија (до 100 метри).

3. *LIRIOMYZA BRYONIAE* (KALT)

Име: *Liriomyza bryoniae* (Kalt)

Систематика: *Diptera*: фам. *Agromyzidae*

Домаќини: Широк полифаг. Најголемо економско значење има за: домати (*Lycopersicon esculentum*), краставици (*Cucumis sativus*), дињи (*Cucumis melo*), салата (*Lactuca spp.*), напана и цвекло (*Beta vulgaris*), бакла (*Vicia faba*), праз (*Allium porrum*), модар патлиџан (*Solanum melongena*), целер (*Apium graveolens*) пиперка (*Capsicum annuum*) и други.

Биологија: Биологијата е слична на онаа на другите лисни минери. Копулацијата се врши веднаш по појава на имагот, а нејзиниот најголем интензитет е обично наутро. По појавата на имагот потребно е дополнително хранење. Женските единки прават серија од убоди за хранење и снесување на јајца. Убодите за хранење се издолжени и од нив се шмука сок не само од страна на женските, но и од машките кои не можат да прават убоди. При снесување на јајцата, отворите се цилиндрични, а јајцата се под епидермисот. (Јајцата на лисните минери можат да се поистоветат со оние на трипсовите, кои исто така се наоѓаат во лисното ткиво). Хранењето и снесувањето на јајцата обично се врши наутро. Ембрионалниот развој продолжува два до осум дена, по што се изведуваат ларви. Така тие го завршуваат својот развој за четири до шест дена. Веднаш по изведувањето започнува исхраната на ларвите. Нив-

ниот развој се одвива на еден ист лист, каде што се хранат со паренхимот, како резултат на што се формираат мини. Долниот и горниот епидермис не се допрени. Откако ќе заврши развојот, ларвите изгризуваат полукружен отвор близу до крајот на мината. При оранжериски услови инсектите имаат седум до осум генерации годишно и се застапени во ист момент сите стадиуми на развој: јајца, ларви, кукли и возрасни.

Симптоми: Возрасните женки (при хранењето и снесувањето на јајца) и ларвите предизвикуваат оштетувања на листовите. Точкастите дамки, поради убодите од женските единки во почетокот се бледи, а подоцна покафеавуваат. Така тие се многу опасни за расадот и може да доведат до угинување. Главните оштетувања, обично настануваат од ларвите, кои се хранат со паренхимот, нарушувајќи ја фотосинтезата, лисјата се сушат и опаѓаат, а приносите се намалуваат. Минираните лисја на декоративните растенија се со намалена естетска вредност, што доведува до економски загуби на производителите. Кај домати, по плодовите, се забележуваат ожоготини, слични на оние предизвикани од сонцето.

Морфологија: Имагото е ситна мува, женските индивидуи се 2 - 2,3 mm, а машките 1,5 mm. Мезонотумот е со црн сјај. Фемурите се долги и жолто обоени. Глава - челото е интензивно жолто, орбиталните плочки се малку посветли, двете вертикални четини на врвот се со жолта основа, третото антенско членче е светложолто (поретко темно). Мезоплеврата е жолта со слабо забележлива црна лента или одделни црти. Нозе - фемурот е долг, блескаво жолт, а колената и стапалата се кафеави. Јајцето е белузлаво, прозрачно, лоцирано во внатрешноста на лисното ткиво. Ларва - целосно развиена ларва е долга 3 mm. Секоја од задните стигми има елипса од седум до дванаесет пори. Кукли – жолтокафеави по боја

Начини на ширење: Обично инсектот се шири со саден материјал и режано цвеќе во стадиум на јајце, ларва и кукла. Ширењето можно е и со летање на возрасните на мали растојанија (до 100 метри).

4. *SPODOPTERA LITTORALIS* (BOISD) - Египетска ноќница на памукот

Име: *Spodoptera littoralis* (Boisd)

Синоними: *Hadena littoralis* Boisd

Систематика: *Lepidoptera*: сем. *Noctuidae*

Домаќин: Тотален полифаг, напаѓа растенија на повеќе од 40 фамилии. Памук (*Gossypium hirsutum*), тутун (*Nicotiana tabacum*), пченка (*Zea mays*), соја (*Glycine max*), кикирики (*Arachis hypogaea*), луцерка (*Medicago sativa*), пиперка (*Capsicum annuum*), модар патлиџан (*Solanum melongena*), домати (*Lycopersicon esculentum*), зелка (*Brassica*) и многу други видови нападнати на отворено, а во оранжериите, освен зеленчук како пипер (*Capsicum annuum*), модар патлиџан (*Solanum melongena*), домати (*Lycopersicon esculentum*), зелка (*Brassica*), напаѓа и декоративни растенија, како хризантема (*Dendranthema* spp.), гербер (*Gerbera* spp.) и многу други. Биологија: Од два до пет дена по појавата на имагото женката несе по долната површина на листовите 1000-2000 јајца во групи од по 100 - 300. Групите со јајца се покриени со влакненца кои се одделуваат од stomacheto на женските пеперутки. Гасеници се изведуваат од јајцата од четири до 12 дена по несењето. Тие имаат шест возрасти. При ладно време развојот може да трае до три месеци, а при температури 25-26°C од 15 до 23 дена. Младите гасеници (1-3 возраст) се хранат во групи, оштувајќи ги епидермисите на лисјата. По третата возраст гасениците се раздвижуваат, денот го поминуваат во почвата и под растенијата, а се хранат во текот на ноќта. Тие ги скелетираат листовите. Во исхраната, кога се во поголема густина, ја уништуваат речиси целосно лисната маса. Се учауруваат во почвата и овој стадиум трае 11-13 дена.

Симптоми: Гасениците општо нанесуваат штета. Младите го нагризваат епидермисот на листот, а возрасните можат да обезлистат целото растение. Кај памукот гасениците ги уништуваат цветните пупки, навлегуваат во чаурата и на крај се забележуваат големи отвори, од кои се исфрла измет на гасеницата - од зеленожолт до темнозелен. Кај кикириките го уништуваат листот, а понекогаш и семето. Кај доматиите ги напаѓаат плодовите и ги прават непогодни за консумација.

Морфологија: Возрасните пеперутки се со сивокафено тело, 15-20 mm долго, распонот на крилата е 30-38 mm. Предните крила се од сиви до црвенокафени, каде има бледи ленти и дамки, кои ја опкружуваат нерватурата и имаат карактеристични црточички. Задните крила се сивобели. По изглед личат многу на азиската ноќница на памукот и точното одредување на видот може да се направи преку изготвување на микроскопски препарат од гениталиите.

Јајцата се бели до жолти, сферични, снесени во групи, во пакетчиња, покриени со влакненца, одделени од stomачето на женката.

Гасениците достигнуваат до 4,5 cm, обоеноста им варира - наизменично со темни и светли ленти по должината на телото, врз грбот има две темни срповидни дамки на секој сегмент.

Чаурата е црвенокафеава, а на врвот на stomачето има две боцки.

Начини на ширење: Главно египетската ноќница на памукот се шири со саден материјал и режано цвеќе. Пеперутките можат да летаат ноќе до 1,5 km за четири часа, со што се олеснува ширењето во дадено подрачје.

5. *TUTA ABSOLUTA* (MEYRICK) - Доматен минер

Име: *Tuta absoluta* (Meyrick, 1917)

Синоними:

Систематика: *Lepidoptera*, *сем. Gelechiidae*

Tuta absoluta е штетен организам од редот на лептири (*Lepidoptera*), односно од фамилијата на молци кои се гнездат (*Gelechiidae*). Најзначајно растение домаќин на овој штетен организам е доматиот. Тој е потенцијално значаен штетен организам на доматиот на отворено и во заштитен простор во топлите подрачја на Европа и Медитеранот. Големи штети ќе настанат до колку не се спроведуваат никакви мерки на сузбивање, може да бидат и 100%. Дури и ако и се спроведат мерките на сузбивање штетите може да се движат од 1 – 5%. Гасеницата се вбушува во плодовите, листовите и стеблото на доматиот, внатре се храни и развива. Видот може да развие десет до дванаесет генерации годишно. Има висок репродуктивен потенцијал. *Tuta absoluta* може да се пренесува преку растителни пратки за садење и пратки на плодови од домати. Активен начин на ширење послабо е познат, но постојат индикации дека лептирите може да се шират на километри со активен лет или пасивно носени со струите на ветерот.

Домаќини: *Tuta absoluta* (Meyrick 1917) е многу опасен штетен организам, молец минер, со силен афинитет кон доматиот (*Lycopersicon esculentum*). Компирот (*Solanum tuberosum*) е исто така утврден како растение домаќин како и видовите *Lycopersicon hirsutum*, *Solanum lyratum*, пепино (*Solanum muricatum*), пиперка (*Capsicum spp.*), како и многу диви видови на домаќини (*Solanaceae*) – *S. nigrum*, *S. elaeagnifolium*, *S. puberulum*, *Datura stramonium*, *Datura ferox* и *Nicotiana glauca*. Видот *Tuta absoluta* е најден на украсните растенија – петунии. Во лабораториски услови како потенцијално растение за домаќин е утврден модриот патлиџан (*Solanum melongena*). *Tuta absoluta* е забележан на тутунот *Nicotiana tabacum* во Аргентина.

Опис на видот: Имагот е лептирите од видот *Tuta absoluta* долг 5 – 7 mm со распон на крилата 8 – 10 mm. Пипалата му се долги и кончести. Крилата се покриени со сребреносиви лушпи. На предните крила лептирот има црни пеги. Нозете и пипалата имаат прстени со црна и смеѓа боја. Јајцето е малечко со должина од 0,36 mm и ширина 0,22 mm. Обликот е цилиндричен, крем – бело до жолта по боја. Женката најче-

сто ги одлага јајцата на опачината на листовите. Гасеницата се излегува од јајцето после четири до пет дена. Гасеницата на првиот развоен стадиум е крем – бело боја до должина од 0,9 mm. Во вториот развоен стадиум гасеницата поприма зеленкаста до светло розева боја и имаат смега глава. Гасеницата во четвртиот развоен стадиум долга е 7,5 mm. Кај гасеницата во четвртиот развоен стадиум позади главата се наоѓа надвратен штит во вид на карактеристични црни пруги зад главата, што е важен морфолошки детал за идентификација. Вкупниот развој на гасеницата трае од 13-15 дена. Куклата е смеѓа боја, просечната должина и е 6 mm, а кога целосно се развие е долга 9 mm. Развојот на куклата е девет до единаесет дена.

Симптоми: Растенијата од домотот може да бидат нападнати во сите фази од развојот, од фаза на расад до завршеток на растот. Гасеници ги преферираат повеќе лисјата и стеблата, но може исто така да се најдат во или под китката со плодови и во самиот плод. После излегување од јајцето, гасениците се вбушуваат во плодот на домотот, во листовите или во стеблото во кое се хранат и развиваат, причинувајќи појава на воочливи мини или тунели. Малите купчиња од измет се наоѓаат често околу влезот. Оштетувањата на плодовите дава лесен пристап за развој на болести кои предизвикуваат гниење на плодовите. Плодовите на домотот може да бидат нападнати непосредно после заврзување, а после појавата на тунели кои се настанати со исхрана на гасеницата може да настапи секундарна зараза од патогени габи, причинител на гниење на плодовите.

Гасениците можат да се вбушат во плодот, при што на површината од плодот е видно само влезно дупче, или може да причинат појава на тунели со жолта боја непосредно под покожицата на плодот. Гасениците ги напаѓаат плодовите пред да почнат со зреење („зелени плодови“). На листовите, гасениците се хранат само со мезофилот, оставајќи го епидермисот од листот недопрен. Тунелите на листовите се со неправилен облик, а со текот на времето може да некротизираат. Тунелите во стеблото негативно влијаат на целокупниот развој на растението. Гасениците можат лесно да се откријат бидејќи ги преферираат врвните пупки, цветовите или новоформирани плодови на кои е видлив црн измет.

Најдобри забележливи симптоми за присуство на молецот се откриваат како дамкести мини (минерски дамки) во лисјата, во кои што се гасениците и се со црн гранулиран измет. Во случај на сериозен напад лисјата умираат целосно, додека минираното стеблото предизвикува малформации на растението. Симптоми на нападот од гасеницата на *Tuta absoluta* на листот може да се поистовестат со симптомите на напад од лисните минери на мувата (*Liriomyza spp.*). Тунелите на листовите на домотот кои ги причинуваат овие лисни минери мошне наликуваат на тунелите од *Tuta absoluta*. Меѓутоа, тунелите од *Tuta absoluta* се пошироки и имаат облик на дамки, додека тунелите од лисниот минер (*Liriomyza spp.*) имаат форма на издолжени мини. Исто така, екскрементите од гасеницата на *Tuta absoluta* се расфрлани внатре низ тунелот на листот, додека па екскрементите на лисниот минер *Liriomyza spp.* сочинуваат тесен ред во внатрешноста на мината на листот. Покрај тоа гасениците на *Tuta absoluta* во внатрешноста на ходникот на листот има нозе и изразена глава, додека ларвите на *Liriomyza spp.* внатре во мините немаат нозе и издиференцирана глава.

Користењето на феромонските мамци со доволно висока густина нудат сигурен метод за навремено откривање на присуството на машките пеперутки на *Tuta absoluta*.

Биологија и екологија: *Tuta absoluta* има висок репродуктивен потенцијал. Гасеницата не влегува во дијапауза се додека има доволно распложлива храна, така што видот во текот на годината може да развие од десет до дванаесет генерации. Зависно од условите на околината, билошкиот развој на една генерација на видот завршува за 29 – 38 дена. Истражувањата во Чиле покажуваат дека развојот на 14 степени целзиусови трае 76,3 дена, на 19,7 степени целзиусови трае 39,8 дена и 23,8 дена на температура на воздухот од 27,1 степен целзиусов. Температурниот минимум за активност на инсектот изнесува девет целзиусови степени. Лептирите се активни но-

ќе, а во текот на денот се кријат меѓу листовите на растенијата. Женката полага јајца на надземните делови на растенијата домаќини и една женка во текот на животот може да снесе 260 јајца. Гасеницата во текот на развојот поминува низ четири стадиуми. Меѓу пресоблекувањето, гасениците можат привремено да се најдат надвор од ходникот на листот или плодот. Гасениците можат, зависно од условите на средината да се равиваат во земјата, на површината на листовите и внатре во ходникот на листот. Ако куклењето се одвива внатре во земјата, таа обично формира чаура. Видот може да презими во стадиум на јајце, кукла или во одраснат развоен стадиум. Пеперутките се активни ноќе и се кријат меѓу листовите во текот на денот.

Визуелен здравствен преглед и земање на примероци: За визуелниот преглед на растенијата од насадите на домати во заштитен простор потребно е да се детектираат симптомите на напад од штетен организам, бидејќи гасеницата на *Tuta absoluta* се храни и развива внатре во нападнатите плодови, листови и стебло на домотот. Визуелниот преглед во рамки на програмата опфаќа:

- преглед на плодовите на кои се појавуваат влезни дупки и црн измет од гасеници или ходници со жолта боја непосредно под покожицата на плодот.
- преглед на листовите на кои се појавуваат ходници со неправилен облик во вид на флека, во чија внатрешност се наоѓаат гасениците и нивниот измет.
- преглед на стеблата на кои се јавуваат влезни дупки и измет од гасеницата.

Со цел откривање на видот *Tuta absoluta* потребно е да се користат феромонски мамки, со за видот специфичен сексуален атрактант (феромон), со кои се ловат мажјаци на лептирот. Мамците ќе се поставуваат во насадите на домати во заштитен простор кај првиот визуелен преглед, по бројност еден мамец на еден локалитет. Контролата на поставените мамци на присутност на мажјакот на лептирот на *Tuta absoluta* ќе се изведе на вториот визуелен преглед, на растојание од четири до пет недели по поставувањето. Ако примерокот се праќа по пошта, примерокот на лепливите плочи на дното на феромонската стапица ќе се припреми за праќање на тој начин што лепливите плоча ќе се поклопат а измеѓу поклопените страни во секој агол во лепилото мора да се втиснат два плутени чепа како би се оневозможило механичкото оштетување на уловените примероци на лептирот. Вака преклопените лептир плочи потребно е да се прицврстат со еластични гумички. Уловените мажјаци од лептирот *Tuta absoluta* налепен на лепливата плоча на дното на стапицата, ќе се испратат во овластена лабораторија.

Бидејќи растенијата на домотот може да бидат нападнати во сите развојни фази, а при тоа земајќи ја во обзир технологијата на одгледување на домотот во заштитен простор и температурниот минимум за активности на видот *Tuta absoluta*, визуелните прегледи на насадите со домати во заштитен простор, контрола на феромонските стапици и земањето на примероци ќе се изведува од мај до септември.

Разлики помеѓу мините на *Tuta absoluta* и листоминерните молци од родот *Liriomyza*: Мините на *Tuta absoluta* може да се поистоветат со мини на други штетни организми како што се мините на *Liriomyza* (Diptera). Мините на *Tuta absoluta*, доста се широки, раширени дамки, додека мините на другите штетни организми главно личат на разгранети тунели. Понекогаш овие мини се крстосуваат или спојуваат и можат да формираат исто така дамка. Изметот на *Tuta absoluta* обично е расфрлан насекаде во мината, додека оние на *Liriomyza* формираат тесна лентичка внатре во мината. Два-та вида мини лесно можат да се препознаат кога ларвите се во мините. Ларвите на *Tuta absoluta* се гасеници, тие имаат јасно препознатливи глава и нозе, додека ларвите на минерните молци се без глава и нозе, само со структури на мандибулите.

Лабораториски анализи и резултати: Лабораториските анализи за детерминации на мажјаци на лептирот на јужно – американскиот молец на домотот ќе се изведува според *Tuta absoluta* EPPO протоколот (EPPO 2005, Data sheet *Tuta absoluta* OEPP/EPPO Bulletin 35: 434-435), со помош на литературните податоци (Huemer, P., Karshold, O. (2010): *Microlepidoptera of Europe. Gelechiidae II (Gelechiinae: Gnorimoschemini)*. Volume 6, 586 pp.) и во споредба со референтни трајно препарирани гениталии на мажјакот на лептирот *Tuta absoluta*.

6. THRIPS PALMI KARNY

Синоними: *Thrips leucadophilus* Priesner, *Thrips gossypicola* (Priesner) Ramakrishna & Margabandhu, *Thrips gracilis* Ananthakrishman & Jagadish, *Chloethrips aureus* Ananthakrishman & Jagadish

Систематика: *Thysanoptera: Thripidae*

Домаќини: *T. palmi* е полифаг, особено за растенија од семејства *Cucurbitaceae* и *Solanaceae*. Тој е познат како штетен организам на отворено кај модар патлиџан (*Solanum melongena*) *Benincasa hispida*, пипер (*Capsicum annuum*), памук (*Gossypium* spp.) папуда (*Vigna unguiculata*), краставици (*Cucumis sativus*) *Cucurbita* spp., диња (*Cucumis melo*), грашок (*Pisum sativum*), грав *Phaseolus vulgaris*, компири (*S. tuberosum*), сусам (*Sesamum indicum*), соја (*Glycine max*), сончоглед (*Helianthus annuus*), тутун (*Nicotiana tabacum*) и лубеници (*Citrullus lanatus*). Тој може да ги напаѓа цветовите, како што се цитрусите во Флорида или манго во Индија. Напаѓа исто така плевели во оранжериите, во Јапонија (*Vicia sativa*, *Cerastium glomeratum* and *Capsella bursa-pastoris*, Nagai & Tsumuki, 1990). Во Јапонија, тој не ги напаѓа листовите на домати (Hirano et al., 1994), сепак на Караибите *T. palmi* е објавен како штетен организам на домати на отворено. (Pantoja et al., 1988). Во оранжериите економски важни домаќини се модрите патлиџани, *Capsicum annuum*, хризантеми (*Dendranthema morifolium*), краставици, *Cyclamen*, *Ficus* и *Orchidaceae*. Во ЕРРО регионот, *T. palmi* може да ги нападне и *Capsicum annuum*, тиквести и украсни во стакленици.

Биологија: *T. palmi* не може да презимува на отворено на северните простори. Во Јапонија е објавено дека возрасните на штетниот организам ја преживеале температурите од -3 до -7 °C во незагреани оранжерија. При 25°C, животниот циклус од јајце до јајце е само 17,5 дена. Животниот циклус малку се разликува од многу видови фитофаги од *Thripidae*. Возрасните се појавуваат од кукла во почвата и одат на листовите и цветовите на растението каде несат јајца. Ларвите втора возраст одат во почвата, каде се куклат и завршува циклусот. Усните органи се специјализирани за шмукање. Како последица од шмукањето на сок во исхраната на штетниот организам, предизвикани се оштетувањата на растенијата. Во Индија, *T. palmi* е вектор на *Groundnut bud necrosis tospovirus*, во Јапонија и Тајван - на *Watermelon silvery mottle tospovirus*

Симптоми: *T. palmi* е полифаг, со широк спектар на домаќини. И возрасните и ларвите се хранат заедно на листовите (најнапред на главниот нерв и нерватурата), стеблото (особено во или блиску до врвовите на пораст), цветовите (меѓу ливчињата и растечкиот плодник) и плодовите (по површината), оставаат бројни лузни и деформации за на крај да го уништат целото растение. Силно нападнатите растенија се карактеризираат со сребренаст или бронзен вид на лисјата, запирање на растот на лисјата и изданците, набраздени и деформирани плодови. Штетниот организам може да се открие во сите делови на растенијата.

Морфологија: *T. palmi* може лесно да го помешате со *T. flavus* Schrank, кој се среќава често во светот и нема економско значење. За идентификација и разграничување на двата вида потребно е изготвување на микроскопски препарати. *T. palmi* се карактеризира со (должината на женките 1,33 mm во споредба со 1.7 mm при *T. flavus*) светлоложлото тело, со црни влакненца, абдоменален тергит II со четири странични влакненца, интеркаларните влакненца се надвор од оптичкиот триаголник (*T. flavus*: интерцеларните влакненца се внатре), абдоминална тергит VIII со комплетен чешел и кај двата вида *Thrips palmi* 3 (*T. flavus* (мажјак): непотполн чешел).

Распространетост: *T. palmi* може да се шири самостално на мали растојанија, но се раширува преку плодови, растенија за садење, режан цвет и материјал за пакување. *T. palmi* бил запиран во различни ЕРРО земји во пратки пример од Гвадалупе, Мартиник, Маурициус, Тајланд.

Заштита: *T. palmi* е тежок за хемиски контрола на полето а особено во стакленици. Се употребуваат инсектициди како што се имидахлоприд и пиретроиди, но имаат сериозно влијание преку природните непријатели. На Мартиник се користи на отворено авермектин и карбуфуран, кои се многу ефикасни. Дополнително се користат механички и агротехнички методи. Популациите на *T. palmi* можат да се следат преку употреба на сини леплив мамци. За биолошка контрола на штетниот организам се прават истражувања преку употреба на *Orius sp.* (Hemiptera: Anthocoridae) (Nagai et al., 1988; Kawai, 1995) и *Amblyseius spp.* (Acarina: Phytoseiidae) (Kajita, 1986).

7. *CLAVIBACTER MICHIGANENSIS SUBSP. MICHIGANENSIS* (SMITH) DAVIS ET AL.

Причинител на бактериско сушење кај домотот

Синоними *Corynebacterium michiganense* pv. *michiganense* (Smith) Dye & Kemp

Corynebacterium. michiganense (Smith)

Систематика: *Bacteries: Firmicutes*

Домаќини: Доматите се домаќини а особено сорти кои се користат за средно рано производство на отворено. Причинителот *Clavibacter michiganensis subsp. michiganensis* напаѓа исто така пипер, модар патлиџани и плевели од родот *Solanum*, како црно кучешко грозје (*Solanum nigrum*) и други. Кај домотите може да предизвика загуби од 20% до над 70%.

Симптоми: Причинителот на бактериското сушење кај домотите предизвикува системична инфекција на растението домот, но како резултат на наводнување преку вештачки дожд и/или оросување, патогенот предизвикува локална инфекција во форма на дамки на листовите и/или плодовите.

Во оранжериски услови првите симптоми на растенијата се препознаваат како сиво-зелени, мазни делови меѓу нервите на листовите, кои брзо се сушат. Оштетувањата личат на сончеви ожеготини или оштетувања од производи за заштита на растенијата. При напредувањето на системичната инфекција, често кај постарите (долни) сложени листови едната половина се завива и свиснува. Подоцна при поволни услови за бактеријата, некои од растенијата се свиткуваат и венат. При пресекување на стебла на такви растенија се приметуват темножолто до кафеаво обојување на спроводните садови, особено во основата на јазлите. Плодовите на системично заразените растенија може да не се развијат или да созреваат нерамна.

Распространетост: Патогените може да преживеат со месеци во растителните остатоци на површината на почвата или значително пократко, ако остатоците се заорани. Се задржува исто така и на користениот инвентар, кеси, оранжериската конструкција и сл. Патогенот може да биде пренесен и преку површинска контаминација на семето, така и преку латентна заразени млади растенија (расад). Директното ширење од болни кон здрави растенија настанува при манипулации како пикирање, presaдување, копање, чистење на лисја, берење. Патогените се високо заразни во оранжериите.

Контролата е следна:

- Да се користат само проверени семиња (со здравствено уверение).
- Во случај на зараза, нападнатите растенија и оние во непосредна близина да се уништат, а погодените редови да се изолираат и следат појавите на симптомите.
- профилактички мерки, како уништување на растителните остатоци и плевел, дезинфекција на опремата (инвентарот) и на оранжериската конструкции.

8. *PEPINO MOSAIC POTEXVIRUS*- Вирус, причинител на Пепино вироза на домотите

Домаќини: Во Перу вирусот за првпат е опишан Пепино (*pepino*) (*Solanum muricatum*). Во Европа ги напаѓа главно домотите одгледувани во стакленици. При спроведени опити вирусот напаѓа некои претставници на фам. *Solanaceae* - компири и тутун. Во Шпанија е установен и кај некои плевели, кои се наоѓаат во близина на заразените домати, одгледувани на отворено како *Amaranthus*, *Malva parviflora*,

Nicotiana glauca, *Solanum nigrum*, *Sonchus oleraceus*). Во Перу е утврдено дека вирусот напаѓа диви видови од родот *Lycopersicon* (*L. chilense*, *L. chmielewskii*, *L. parviflorum*, *L. Peruvianum*) како и културните видови на домати и перино.

Симптоми: Во Перу предизвикува жолт мозаик на младите листови на пепино. Во Холандија по лисјата на заразените растенија домати се појавуваат јасни жолти дамки и меѓунервна некроза. Плодовите се обоени нерамномерно, приносите и квалитетот на производството опаѓа. Паѓа цената и загубите на производителите се значителни. Во Велика Британија се забележува нарушување на нормалниот развој на листовите, хлороза и крцкаат при нивно стискање. Заразените растенија заостануваат во развојот, често се искривени и со неразвиени стебла. Заразата се шири многу брзо и предизвикува големи загуби, ако не се преземат мерки за борба и спречување на ширењето на вирусот.

Начини на ширење: *Pepino mosaic potexvirus* се шири главно преку инфицирано семе и саден материјал. Ширењето се главно по механички пат - преку контакт, размножување, копање и друго, како и преку загаден инвентар, раце и облека.

Контрола: Во текот на вегетацијата се врши контролата на растенијата.

9. TOMATO YELLOW LEAF CURL BEGOMOVIRUS - Вирус причинител на жолто лисно накадрување кај домати

Домаќини: Домати претставуваат домаќини. Вирусот се шири преку векторот белокрылка на тутунот *Bemisia tabaci*

Симптоми: Појавата варира во зависност од сортните особини на домати, условите на одгледување и периодот на евентуалното инфицирање. Најкарактеристично за болеста е пожолтување и завивање нагоре на лисјата. Развојот на растението е блокирано, лисјата се со намалени димензии. Интернодиите се скусени и се распукуваат, што доведува до угинување на растението.

Начини на ширење: вирусот се шири преку инфицирани саден материјал и векторот *Bemisia tabaci*. Вирусот не се пренесува во генерациите. Тој не се пренесува по механички пат.

Контрола: Преглед на сите оранжерии, во кои домати се добиени како садници од медитеранските земји.

10. CHRYSANTHEMUM STEM NECROSIS TOSPOVIRUS (CSNV)

Таксономија: *Viruses: Bunyaviridae, Tospovirus*

Домаќини: Други домаќини освен родот *Dendranthema*, се оние на кои се открива векторот на вирусот - *Frankliniella schultzei* и *F. occidentalis*. По најновите истражувања се изјасниле дека CSNV се пренесува ефикасно од *F. occidentalis* (65.1%) и *F. schultzei* (78.1%), но не и од *T. tabaci* (0.0%). Во Европа, главниот вектор на CSNV најверојатно е *F. occidentalis*, кој напаѓа широк спектар на растенија (над 220 регистрирани домаќини) и е вектор на групата на тосповируси. Домаќини на *F. occidentalis* се декоративни растенија и оние за режено цвеќе (роза, каранфил, импатианс, глоксинија, гербер, примула и др.), зеленчук (краставици, марула, домати, грав, модар патлиџан, пипер). Трипсот *F. schultzei* се среќава во суптропските и умерените региони, но има информации за распространетост во Холандија, Белгија, Израел, Египет, Мароко, континентална Шпанија и Канарските Острови, како и Италија.

Начин на ширење: Вирусот CSNV се пренесува само со векторски трипсови кои можат да го пренесуваат со растенија, наменети за садење, меѓу растенијата на отворен или затворен простор во заразените подрачја.

При остварување на меѓународната трговија, вирусот може да се пренесе на големи растојанија со калери и други растенија за вегетативно садење.

Познато е дека CSNV се шири во Холандија преку резници на хризантема, увезени од Бразил. Овие растенија не покажале симптоми за време на извозот.

Како вирусот, припаѓа на групата на тосповирусите CSNV е малку веројатно дека може да биде пренесен со семиња.

Контрола: Прегледот на болеста е главно насочена кон елиминирање на вектор - трипсовите. Во фаза кукла преживува во почвата и е тешко да се третира. Трипсовите имаат висока плодност, која го спречува нивното целосно уништување во стакленици. Имаат и резистентност кон многу класи на инсектициди. За борба со нив се користат предаторски грини и инсекти и во помал степен патогени габи кои дале различен степен на ефикасност. Популацијата на векторот може да се намали со уништување на плевелите домаќини и со одржувањето со хемиски третман. Некои производители кажуваат за успех во контролирањето на *F. occidentalis* преку соларизирање или преку загревање на водена пареа во оранжериите со над 30 °C, во тек на 4 до 5 дена и потоа миене на конструкција со средство за дезинфекција.

2704.

Согласно член 9 – б став (2) од Законот за здравјето на растенијата („Службен весник на Република Македонија“ бр. 29/05, 81/08, 20/09, 57/10, 17/11, 148/11 и 69/13), министерот за земјоделство, шумарство и водостопанство, донесе

П Р А В И Л Н И К
ЗА НАЧИНОТ НА СПРОВЕДУВАЊЕ НА ЗДРАВ-
СТВЕН ПРЕГЛЕД И НАЧИНОТ НА ЗЕМАЊЕ НА
ПРИМЕРОЦИ НА ОВОШНИ ВИДОВИ И ВИНОВА-
ТА ЛОЗА НАД КОИ СЕ ВРШИ ФИТОСАНИТАРЕН
МОНИТОРИНГ

Член 1

Со овој правилник се пропишува начинот на спроведување на здравствен преглед и начинот на земање на примероци при вршење на фитосанитарен мониторинг на овошните видови и виновата лоза.

Член 2

Одделни изрази употребени во овој правилник го имаат следното значење:

Примерок е мало количество на растенија кое е земено на соодветен начин и ја претставува содржината на целокупниот растителен материјал кој е предмет на лабораториска анализа.

Партија е определен број или количество од една иста сорта, класа, производител, која е идентификувана по својата хомогеност и потекло или е донесена од иста парцела.

Пратка е количество на растенија, растителни или други производи наведени во документ, потребен за вршење на царински или други контроли, за добивање на фитосанитарен сертификат или друг алтернативен документ или ознака. Пратката може да биде составена од еден или од повеќе лотови (партии).

Начинот на спроведување на здравствен преглед е редовно вршење на визуелни прегледи во одредени фенофази на развој на овошните видови и виновата лоза, при што се следи присуството, односно отсуството на штетните организми или нивните симптоми.

Начинот на земање на примероци подразбира подготовка на растенијата од овошните видови и виновата лоза со испраќање за лабораториска анализа во соодветните овластени лаборатории.

Член 3

Спроведувањето на здравствен преглед на овошните видови и виновата лоза се врши на местата на производство, местата на увоз и местата на складирање и дистрибуција.

За секој извршен здравствен преглед на овошните видови и виновата лоза на местата на производство, местата на увоз и местата на складирање и дистрибуција се составува записник согласно Правилникот за временски периоди и начинот на вршење на фитосанитарна инспекција на растенија, растителни производи и други објекти и предмети наведени во Листа V дел A секција 1 и Листа V дел A секција 2.

Член 4

Времето на вршење на визуелните прегледи на овошните видови и виновата лоза се одредува врз основа на животниот циклус на штетните организми, нивната биологија и патологија, како и фенофазите на развој на растението домаќин.

За откривање на штетни организми на овошните видови и виновата лоза, фитосанитарниот мониторинг се спроведува на целата територија на Република Македонија.

Здравствениот преглед на овошни видови и виновата лоза опфаќа вршење на еден или повеќе визуелни прегледи во зависност од тоа каде се вршат и тоа на:

- местата на увоз;
- местата на производство и
- местата на складирање и дистрибуција;

При спроведување на здравствениот преглед, предмет на визуелен преглед се овошниот и лозовиот саден материјал, како и повеќегодишните овошни и лозови насади поради навремено откривање на штетните организми.

Член 5

Здравствениот преглед на местата на увоз го спроведуваат државните фитосанитарни инспектори преку визуелни прегледи на растителни пратки од овошен и лозов саден материјал, калеми, подлоги, костилки или семиња за производство на подлоги и тоа според следната шема:

- на партија до 100 броја се прегледува секој примерок;
- на партија од 101 – 3000 броја се прегледува секој петти, но не помалку од 100 броја;
- на партија од 3001 – 10 000 броја се прегледува секој дваесетти, но не помалку од 100 броја и
- на партија над 10 000 броја се прегледува секој педесетти, но не помалку од 200 броја.

Член 6

Земањето на примероци за лабораториска анализа на местата на увоз се врши при визуелниот преглед на материјалот, со одвојување на сите сомнителни растенија. Тие растенија го сочинуваат примерокот за лабораториската анализа, кој се праќа во овластена лабораторија. При тоа не треба да се отстранува почвата од земениот примерок.

Подготовка на примерокот за лабораториска анализа се врши на начин даден во Прилог 1 кој е составен дел на овој правилник.

Растенијата кои се земаат како примерок треба да бидат цели, да не се расекуваат и да бидат спакувани во пластичен плик (кеса), со цел материјалот да остане во свежа состојба и така подготвени се испраќаат на лабораториска анализа, при што земениот примерок треба да биде придружен со официјален записник.

Член 7

Големината на земениот примерок на местата на увоз зависи од големината на партијата која е предмет на визуелен преглед и се одредува на следниот начин:

- од секоја партија до 3 000 броја се земаат четири броја на растенија или осум калеми;
- од партија до 10 000 броја се земаат шест броја на растенија или 12 калеми и
- од партија над 10 000 броја се земаат десет броја на растенија или 20 калеми.

Земањето на примероци од семиња или костилки за подлоги се одредува на следниот начин:

- од секоја партија до 3 kg. или 3 000 броја се земаат по 20 gr. или по 20 семиња/костилки и
- од партија над 3 kg. или над 3 000 броја се земаат по 30 gr. или по 50 семиња/костилки.

Член 8

Спроведувањето на здравствениот преглед кај овошните видови на местото на производство (расадници, матични насади и повеќегодишни овошни насади) започнува со определување на контролните точки во расадниците и овошните насади на кои се вршат визуелни прегледи.

Здравствениот преглед на контролните точки опфаќа два до три визуелни прегледи на иста производна парцела во текот на една вегетатиска година.

При здравствен преглед на расадниците треба да се посвети особено внимание на:

- отпорноста на различните овошни видови кон карантинските штетни организми;
- матичните насади и вегетативните матичници и
- секоја нова и непозната појава на симптоми на болести кај растенијата.

При здравствен преглед на повеќегодишните овошни насади, изборот на местата за визуелни прегледи се определува според:

- годината на подигање на овошниот насад и големината на производната парцела;
- потеклото на овошниот саден материјал (увезен или домашно производство) и
- степенот на отпорност на различните овошни видови како и присуството на плевел-домаќин, отпорен на карантинските штетни организми.

Член 9

За утврдување на присуството на бактерии во расадниците и повеќегодишните овошни насади (на местата на производство), при визуелниот преглед се следи дали има присуство, односно отсуство на симптоми од следните бактерии:

- бактерииска пламеница - *Erwinia amylovora*;
- бактериоза на праската и нектаринката - *Pseudomonas syringae* pv. *Persicae* и
- бактерииска сачменка на коскестото овошје - *Xanthomonas arboricola* pv. *Pruni*.

Член 10

Растенија домаќини на бактерииската пламеница - *Erwinia amylovora* се овошните видови: јаболка, круша, дуња и мушмула.

Здравствениот преглед за утврдување на присуство на бактерииската пламеница - *Erwinia amylovora* се спроведува во пет фази:

- а) Прва фаза – преглед пред цветање;
- б) Втора фаза – преглед за време на цветање;
- в) Трета фаза – преглед за време на заврзување и
- г) Четврта и петта фаза - преглед на леторастите.

Најсоодветен период за здравствен преглед на бактерииската пламеница (*Erwinia amylovora*) е од третата до петтата фаза.

Спроведувањето на здравствен преглед од фазите во ставот 2 на овој член се врши согласно Прилог 2 кој е составен дел од овој правилник.

Член 11

Растенија домаќини на бактерииска сачменка на коскестото овошје и бактериозата *Xanthomonas arboricola* pv. *pruni* и *Pseudomonas syringae* pv. се овошните видови: праска и нектаринка.

Здравствениот преглед за утврдување на присуството на бактерииска сачменка на коскестото овошје и бактериозата *Xanthomonas arboricola* pv. *pruni* и *Pseudomonas syringae* pv. се спроведува во две фази:

- а) Прва фаза – при почнување на сокодвижењето и распукување на пупките и
- б) Втора фаза – во текот на летото и почеток на есента.

Спроведувањето на здравствен преглед од фазите во ставот 2 на овој член се врши согласно Прилог 3 кој е составен дел од овој правилник.

Член 12

Начинот на земање на примероци за бактериолошка лабораториска анализа од местото на производство зависи од видот на растението.

При утврдување на карактеристичните симптоми причинети од бактерии во овошните насади треба да се земат примероци од сомнителни - болни растителни делови заедно со границата меѓу здраво и мртво ткиво.

Примерокот за бактериолошка анализа кој се зема од овошните насади се состои од пет до десет броја на растителни делови од n - број на растенија со карактеристични симптоми.

При земањето на примерокот потребно е да се избегнува земање на листови од врвните делови на младите гранчиња.

При визуелен преглед на родните дрва во овошните насади, примерок се зема од определените делови на секое второ растение согласно шемата дадена во Прилог 4 кој е составен дел на овој правилник.

Земањето на примероци при преглед на матични насади и вегетативни матичници се врши согласно шемата дадена во Прилог 5 кој е составен дел на овој правилник.

Од матичните насади и вегетативните матичници како примерок за бактериолошка лабораториска анализа се земаат од три до пет броја растителни делови од едно дрво.

Член 13

За утврдување на присуството на вируси во расадниците и повеќегодишните овошни насади (на местата на производство), при визуелен преглед се следи дали има присуство, односно отсуство на симптоми од следните вируси:

- пролиферација на јаболкото - Apple proliferation mycoplasma;
- шарка на коскестото овошје - Plum pox virus;
- неповирус – Tomato ringspot nepovirus и
- угинување на крушата - Pear decline mycoplasma.

Член 14

Растение домаќин на пролиферацијата - Apple proliferation mycoplasma е јаболкото.

Визуелниот преглед се врши еднаш во текот на вегетатиската сезона, во периодот од почетокот на септември до почетокот на октомври.

При визуелниот преглед се следат промените во морфологијата и бојата на лисјата, обликот, големината и бојата на плодовите, периодот на цветање, должината на петелките на плодот, како и начинот на разгранување на секундарните гранчиња на врвовите од родните гранки, односно појавата на „вештерски метлички“.

При визуелен преглед треба да се внимава дали плодовите се ситни и неправилно формирани. Во периодот од втората до четвртата година инфицираното растение формира нормални плодови, како резултат на тоа што болеста е во латентна состојба.

Член 15

Растенија домаќини на шарката на коскестото овошје - Plum rox virus се овошните видови: праска, слива, кајсија, цреша и вишна.

Кога здравствениот преглед се спроведува набргу после инфекцијата, повеќето овошни видови не покажуваат симптоми на зараза што укажува на присуство на латентна инфекција. Отсуството на симптоми не значи дека растението е здраво и нема појава на инфекција. Во одредени случаи, симптомите на болеста може да се забележат само на неколку листови или плодови, по должината на неколку гранчиња, или може да бидат присутни низ целото дрво.

Симптомите можат да се појават во пролет и рано лето, а исчезнуваат подоцна во потоплите периоди на летото. Кога ќе се појават симптоми, тие се дијагностички лесно препознатливи.

Симптомите на заразените дрвја се манифестираат со: хлоротичност (пожолтување) и некротирани дамки (потемнување), расфрлани дамки, ленти или прстени. По должина на нервите на листот се појавува светло жолтеникава боја, искривување и деформација на листовите и промена на бојата на листовите по должината на нервите, особено на црвено обоените листови од некои украсни Prunus видови.

Некои чувствителни сорти на сливи може да манифестираат и расцепување на кората.

При визуелен преглед на цветот се следи дали кај некои чувствителни сорти на праска се појавуваат обезбојувања на венечните ливчиња на цветот, како и на ливчињата од некои чувствителни сорти на слива.

При визуелен преглед на плодовите од слива се следи дали има присуство на следните симптоми:

- потемни прстени или дамки на лушпата - често придружени со смола;
- црвеникава промена на бојата на месото;
- значителни деформитети на плодот и предвремено опаѓање, 20 до 30 дена пред нормалната зрелост и
- плодовите се меки, имаат помалку содржина на шеќер, не се вкусни и не се погодни за продажба.

При визуелен преглед на плодовите од праска и кајсија се следи дали се присутни:

- слабо пигментирани жолти прстени или појава на линии и
- појави на деформитети кај плодовите, кои може да бидат со неправилна форма и да развијат некротични или кафеави мртви ткива. Типична е и појава на прстени и дамки на површината на костилката.

Член 16

Растенија домаќини на неповирусот - Tomato ringspot nepovirus се овошните видови: праска, слива, кајсија, цреша и вишна.

Оптimalен период за вршење на визуелен преглед е во мај, кога се следи дали на овошките се присутни карактеристични симптоми. Визуелниот преглед се врши така што кај заразените растенија на површината на листот се забележува формирање на светложелени до светложолти дамки со нерамни краевии по должина на главниот нерв на листот или на страничната нерватура. Се следи дали има формирано розети од ситни лисја кои често пати се изобличени, прошарани или целосно жолти и набргу угинуваат. Плодовите се ситни и неправилно формирани.

Член 17

Растение домаќин на микоплазмата - Pear decline mycoplasma е крушата, кај која настанува угинување како последица на инфекцијата од овој вирус.

Визуелните прегледи се вршат два пати во текот на вегетацијата, од јуни па се до средината на септември. При визуелен преглед на овошки на крушата може да се забележат лесно воочливи симптоми, иако тие можат да бидат слични на симптомите од другите причинители, посебно ако се настанати од надворешни абиотски фактори (суша и сл.).

Симптомите на бавно пропаѓање кај крушата се: помалку листови на овошката, кои се ситни, црвени и со свиткани рабови кон лицето. Плодовите се ситни и со лош квалитет. Можен е брз развој на симптомите што доведува до нагло пропаѓање. При нагло пропаѓање, заразеното растение одумира во неговата внатрешност од неколку дена до неколку недели, на што му претходи црвенење и свиткување на листовите, а обично се случува во лето кога овошката е под дополнителен стрес поради суша и високи температури. При наглото пропаѓање, видлива е кафеава некротична линија на спојот помеѓу подлогата и питомката на овошката.

Член 18

Земањето на примерок за вирусолошка лабораториска анализа се спроведува така што од едно растение се зема еден примерок согласно шемата дадена во Прилог 5 на овој правилник, или еден примерок се зема од неколку растенија, кај кои постои или не постои присуство на карактеристични симптоми согласно шемата дадена во Прилог 4 на овој правилник.

Примерок се зема и во случај на сомневање дека постои инфекција. Растителните ткива кои се земаат како примерок не треба да бидат исушени (некротизирани), што е најкарактеристична појава кај листовите. Ако материјалот е исушен, резултатите од анализата ќе бидат негативни, дури и во случаи кога растението е инфицирано од вирус или фитоплазма.

Заедно со земените примероци во лабораторија се испраќа и визуелно здрав (контролен) примерок (К-). Тој треба да е од иста сорта, одгледуван под истите услови и во истиот фенолошки стадиум.

Член 19

За вирусолошка лабораториска анализа се земаат примероци од:

- лисја - до 25 броја од едно растение (се избираат млади лисја или лисја со симптоми, од различни гранки по четири броја од пет гранки) и

- летораста - од пет до шест броја резници од едно дрво заедно со листовите (со должина од околу 20 см. и со дебелина од околу 1,5 до 2 см., земени од различни делови на круната).

При земањето на примероци, потребно е да се обележи стеблото и/или да се запише неговото место во насадот (ред и растојание).

Земените примероци се пакуваат во влажна хартија, се означуваат со броеви и се ставаат во соодветна кеса за транспортирање до лабораторија.

Начинот и времето на чување на земениот примерок согласно став 1 од овој член е даден во Прилог 6 кој е составен дел на овој правилник, се прифатливи само доколку како примерок се земе растителен материјал кој е во беспрекорна состојба (без некроза, габи и сл.). Секое почетно оштетување на примерокот, преку мерната влажност или смрзнување во термо-торбата, доведува до намалување на времето на чување, дури и до неможност за извршување на лабораториската анализа.

Член 20

Групирањето на неколку растенија во еден збиен примерок не е пожелно, освен во случаите кога: растенијата се групирани и се од една иста сорта, растенијата се со исти симптоми или се без симптоми или примерокот се состои од максимум десет растенија, во кој случај се применува шемата дадена во Прилог 4 на овој правилник.

Доколку се зема примерок од страна на фитосанитарниот инспектор на начин утврден во став 1 од овој член, истото треба да се наведе како забелешка во записникот за земање на примероци.

Член 21

Растенија домаќини на кафеавото гниење на плодовите - *Monilinia fructicola* (Winter) Honey се овошните видови: праска, цреша, јаболка, круша, слива и кајсија.

При визуелен преглед на плодовите заразени со *Monilinia fructicola* (Winter) Honey како симптоми најпрво се забележуваат мали вдлабнати воденести дамки кои многу бргу преминуваат во кафеава боја и за краток период зафаќаат поголема површина од плодот, предизвикувајќи типично гниење. Оваа габа, првенствено ги напаѓа видовите од родот *Prunus*, но е присутна и кај родовите: *Malus*, *Pyrus*, *Cydonia*, *Chaenomeles*, *Amelanchier*, *Rubus* и *Vitis*. Цветовите и лисјата покафенуваат и угинуваат, додека заразените летораста исто така покафенуваат и визуелно јасно се одвојуваат од здравите гранчиња. При допир тие се еластични како гума, а при влажно време на повредите се јавуваат конидии со конидиофори.

Зафатениот дел од плодот е мек и на него поради спорулација на габата, набргу почнуваат да се појавуваат добро видливи сиви „јастучници“. Тие најчесто се развиваат многу густо, така што во повеќето случаи се во вид на густа сивкаста превлака која делумно или целосно го прекрива плодот.

Визуелниот преглед се врши на плодовите од праска на кои што се следи дали има присуство на горенаведените симптоми.

При визуелен преглед треба да се внимава на *Monilinia fructicola* која се јавува пред крајот на вегетацијата, но создава проблеми и во текот на складирањето на плодовите и развива брза резистентност кон примената на фунгициди.

Член 22

Земањето на примерок за миколошка лабораториска анализа се спроведува така што за примерок се избираат оние плодови на кои се видливи симптомите опишани во член 21 од овој правилник и евентуална појава на спорулација на габата од родот *Monilinia*. Еден примерок го сочинуваат еден до пет плодови кои се ставаат во трослојна хартиена кеса, добро се затвораат и што е можно побргу се доставуваат до овластената лабораторија. Во случај кога нема можност примерокот да се достави до лабораторија истиот ден, потребно е привремено да се чува во ладилник.

Како примерок за лабораториска анализа може да се земат и гранчињата со сива до кафеава боја на кората со смолотечење и/или споронесење. Тие се режат и пакуваат.

Член 23

Растенија домаќини на калифорниската штитеста вошка - *Quadraspidiotus perniciosus* Comst. се овошните видови: јаболко, круша, јапонско јаболко, мушмула, праска и бадем.

Визуелниот преглед на расадниците и матичните насади се врши еднаш годишно.

Оптимален период за визуелен преглед во матичните насади е пред да се земат калеми (јуни), како и пред земање или манипулирање со резници (септември - октомври). Во расадниците и матичните насади визуелните прегледи се вршат според следниот распоред:

1. до 0,1 ha - се прегледуваат 40 дрвја;
2. до 0,2 ha - се прегледуваат 70 дрвја;
3. до 0,3 ha - се прегледуваат 80 дрвја;
4. до 0,5 ha - се прегледуваат 150 дрвја;
5. до 1 ha - се прегледуваат 250 дрвја и
6. над 1 ha - се прегледуваат 400 - 500 дрвја.

Член 24

Земањето на примерок за лабораториска анализа на калифорниска штитеста вошка се врши со земање на летораста со должина од 20-25 см од двегодишно дрво и тоа во периодот јуни-јули, а во септември-октомври земањето на летораста може да се врши и од едногодишно дрво. Вкупната количина на примерок од една иста сорта во насадот треба да содржи од десет до петнаесет гранчиња со должина од 20 до 25 см.

Примерокот за лабораториска анализа се состои од:

- гранче со должина од 20-25 см. заедно со штитести вошки;
- собрани штитести вошки во епрувета со 70% алкохол или
- подготвен микроскопски препарат.

Член 25

Земањето на примерок за лабораториска анализа на почва пред подигање на нов овошен насад се врши доколку на парцелата на која се планира подигање на нов овошен насад претходно била одгледувана повеќето

дишна култура во последните пет години или е угар. Почвените примероци треба да се земаат на длабочина од 60 cm. (со помош на сонда со должина од 60 cm. и дијаметар на отворот од 3 cm.). Слична постапка се применува и кога на истата парцела претходно биле одгледувани други култури (тутун, репа, пченка, пченица, дегелина, луцерка, домати, компир, соја и др.).

Почвените примероци треба да се земаат од места каде што е забележан забавен раст на претходната култура.

Доколку на полето има само плевел, земањето на примероци се извршува околу плевелите, на длабочина од нивниот коренов систем.

На почви со различен почвен тип, при подготовката, односно при обработката на почвата, треба да се земе почвена проба од секоја парцела посебно.

Еден примерок се зема на секои 5 ha, каде што се прават 20 убоди со сонда на длабочина од 60 cm., со дијаметар на сондата од 3 cm.

Големината на примерокот е 1,5 kg / 900 ml почва.

Земањето на примероците треба да е во форма на буквата „W“, со движење по дијагонала или по тип на „решетка“. Примерокот кој содржи почва и корења треба да се стави во полиетиленска кеса која е затворена и јасно е означена. Примерокот не се остава на сонце, односно се чува на температура од 4°C до 10°C и треба да се испрати во што е можно покус временски период до лабораторија за анализа на нематоди.

Примероците се земаат кога почвата е влажна, односно една недела после дожд или наводнување.

Не е препорачливо земање на примерок кога почвата е сува, затоа најдобар период за земање на примерок е почетокот на пролетта или доцна есен.

Земањето на примероци при здравствен преглед на терен непосредно пред подигање на овошните насади и здравствен преглед секоја година во вегетацијата се врши согласно шемата дадена во Прилог 7 кој е составен дел на овој правилник.

Член 26

Земањето на примерок за лабораториска анализа на почва пред подигање на овошни расадници се спроведува преку земање на почвени примероци за испитување на присуството на нематоди, како и за лабораториска анализа за присуство на микози.

За лабораториска анализа за присуство на микоза која предизвикува рак на компирот (*Synchytrium endobioticum*), се зема примерок од почва во количина од околу 1kg./600 ml. почва на секои 0,5 ha., која се состои од 60 подпримероци земени на длабочина од 20 cm.

За лабораториска анализа на цистолики нематоди, на секои 1 ha површина се зема примерок од почва со волумен од 400 ml./0,7 kg. почва, која се состои од 30 подпримероци, земени на длабочина од 10 cm. со сонда со дијаметар од 1,5 cm.

Од една парцела се зема еден примерок со соодветна големина која што одговара на големината на површината, а во дневникот на лабораторијата се запишува еден примерок кој се дели на подпримероци за лабораториска анализа.

За помали површини пропорционално се намалува големината на почвениот примерок, а за поголеми површини се зголемува големината на почвениот примерок.

Најсоодветен период за земање на почвен примерок е март-април, односно пред подигнување на овошниот расадник.

За анализа на нематоди (вектори на вируси), односно за откривање на ектопаразитни (*Criconemoides*, *Paratylenchus*, *Trichodorus*, *Xiphinema*, *Longidorus* и *Paralongidorus*) и ектопаразитни (*Meloidogyne*, *Helicotylenchus*, *Pratylenchus* и *Rotylenchus*) нематоди, се зема еден примерок на 1 ha, така што секој примерок е со големина од 2,5 kg./1500 ml. Секоја парцела се дели на 0,2 ha, од кои се земаат по 20 подпримероци со сонда на длабочина од 60 cm. и со дијаметар на сондата од 3 cm.

На секој земен примерок се наведува видот на потребната анализа. Исто така, потребно е прецизно придржување на начинот на земање на примероци за секој штетен организам посебно.

Член 27

Спроведувањето на здравствен преглед кај виновата лоза на местото на производство (расадници и повеќегодишни лозови насади) започнува со определување на контролните точки во расадниците и лозовите насади на кои ќе се вршат визуелни прегледи.

Здравствениот преглед на контролните точки опфаќа два до три визуелни прегледи на иста производна парцела во текот на една вегетациона година.

При здравствен преглед на повеќегодишните лозови насади, изборот на местата за визуелни прегледи се определува според:

- годината на подигање на лозовиот насад и големината на производната парцела;
- потеклото на лозовиот саден материјал (увезен или домашно производство) и
- степенот на отпорност на различните сорти на винова лоза и присуството на плевел/домаќин отпорен на карантинските штетни организми.

При здравствен преглед на расадниците треба да се посвети особено внимание на:

- отпорноста на различните сорти на винова лоза кон карантинските штетни организми;
- матичните насади и вегетативни матичници и
- секоја нова и непозната појава на симптоми на болести кај растенијата.

Член 28

За утврдување на присуството на бактеријата *Xylella fastidiosa* Wells et al. чиј што домаќин е виновата лоза, во расадниците и повеќегодишните лозови насади (на местата на производство) при визуелен преглед се следи присуството на симптоми од оваа бактерија.

Бактеријата *Xylella fastidiosa* Wells et al. се пренесува преку вектори од следните фамилии на штетни организми: *Cicadellinae*, *Cercopidae*: *Homalodisca coagulata*, *H. insolita*, *Oncometopia orbona*, *Graphocephala versuta* и *Cuerna costalis*, кои хранејќи се во период од два часа го задржуваат и носат патогенот до крајот на својот живот.

Првиот визуелен преглед се врши во текот на пролетта кон крајот на април и почетокот на мај, при што се следи дали има присуство на следните симптоми: на мален раст на болните лози, појава на цуцести растенија и појава на деформации на листот. Развојот на таквите растенија започнува подоцна.

Вториот визуелен преглед се врши во текот на јуни. При тоа се следи дали се присутни следните симптоми: појава на изгореници по периферијата на листовите која се шири и за кратко време ја опфаќа целата лиска. Лисјата венеат и паѓаат, а рачките остануваат да висат на леторастите. При послаб напад околу дамките од изгореници, во зависност од сортата на лозата, ткивата пожолтуваат или поцрвенуваат.

Третиот визуелен преглед се врши во текот на јули – август – септември. При тоа се следи присуството на следните симптоми:

- леторастите не узреваат, а при пресек на дрвесина-та се забележуваат жолтеникаво кафеави линии;
- во спроводниот систем се формираат смолести супстанции кои предизвикуваат затнување на спроводните садови и растенијата венеат и
- плодовите од грозје поцрнуваат. Венењето и сушењето настанува брзо кај младите лози, додека кај поста-рите подоцна после три до четири години.

Член 29

За утврдување на присуството на бактеријата *Xylophilus ampelinus* (Panagopoulos) Willems et al. чиј што домаќин е виновата лоза при визуелен преглед се следи присуството на симптоми од оваа бактерија.

Првиот визуелен преглед се врши во периодот мај – јуни. При тоа се следи дали се присутни следните симптоми: по стеблото се појавуваат надолжни црвено-кафе-ни дамки кои постепено се зголемуваат од основата кон врвот на леторастите. Се појавуваат пукнатини и за-дебелувања, досегнувајќи до срцевината. Ткивото на стеблото при напречен пресек е темно-кафеаво.

Вториот визуелен преглед се врши во периодот август – октомври. Во ова фаза, симптомите на болеста личат ка-ко оние кои ги предизвикуваат габите (*Phomopsis viticola*, *Eutypa lata*) и патогените вируси и тоа:

- болните стебла формираат многу пупки кои се рас-пукуваат и угинуваат;
- цветовите и гроздовите на лозата поцрнуваат и ве-неат и
- по лисјата се појавуваат аглести црвено-кафеави дамки и врвовите се обојуваат. При навлегување на ин-фекцијата во спроводните садови, тие брзо одумираат. При дождливо време или висока влажност на воздухот се забележува светло-жолт бактериски ексудат на инфи-цираните листови. По корењата се појавуваат кафеави дамки слични на оние на стеблото.

Член 30

Земањето на примероци за бактериолошка лаборато-риска анализа од местото на производство се врши до-колку се утврди присуство на карактеристичните симп-томи причинети од бактерии. Во лозовите насади треба да се земат примероци од сомнителни/болни растител-ни делови заедно со границата меѓу здраво и мртво тки-во.

Примерокот за бактериолошка анализа се состои од пет до десет броја на растителни делови од п - број на растенија со карактеристични симптоми.

При земање на примерокот потребно е да се избег-нува земање на листови од врвните делови на младите ластари.

Во расадниците за производство на лозов саден ма-теријал, како примерок за бактериолошка лаборатори-ска анализа се земаат од три до пет броја растителни де-лови од едно растение.

Член 31

За утврдување на присуството на вирусот *Grapevine flavescence dooree* (FD) чиј што домаќин е виновата лоза, при визуелен преглед се следи присуството на симпто-ми од овој вирус. Како домаќин на овој вирус, се јавува и лозовиот саден материјал.

Најзначаен вектор на овој вирус е: *Scaphoideus titanus* Ball. Ларвите се јавуваат во месец мај, додека во-зрасните се јавуваат кон крајот на јуни и се присутни се до почетокот на септември.

Првиот визуелен преглед се врши во периодот ју-ни/јули. При тоа се следи присуството на следните симптоми: забавен раст, а понекогаш и недостаток на прираст на леторастите, лисјата пожолтуваат или поцр-венуваат. Симптомите се видливи на дел од лиската или по целото растение.

Вториот визуелен преглед се врши при крајот на август па се до октомври. При тоа се следи присуство-то на следните симптоми: по леторастите се јавува сла-ба лигнификација и истенченост, недоволен процес на одрвенување во делот на интернодиите кои изгледаат како гумирани, лесно кршливи и свиснати надолу.

На заболените гранчиња се формираат повеќе црни брадавици, а листовите се тврди, под притисок пукаат и краевите се свиткуваат надолу. Има отстапување од нормалното обојување. Листовите кај белите сорти по-жолтуваат, а кај црвените сорти поцрвенуваат.

При појава на симптомите од ставовите 3, 4 и 5 од овој член, треба да се земат примероци и да се испра-тат до овластена лабораторија.

Член 32

За утврдување на присуството на вирусот *Tomato ringspot nepovirus* (ToRSV) чиј што домаќин е виновата лоза, при визуелен преглед се следи присуството на симптоми од овој вирус.

Најзначаен вектор на овој вирус е *Xiphinema americanum*. Нападнатите коренчиња поцрнуваат, одос-но се јавува силна некроза. Краевите им се завиткуваат и формираат едностранни испакнатини. Првиот визуе-лен преглед се врши во јуни – јули, додека вториот ви-зуелен преглед се врши во септември. При тоа се сле-дат следните симптоми, кои што се забележуваат девет седмици по будењето на лозата: по леторастите се поја-вуваат кружни дамки, листовите се со различно обоени делови, мали со димензии, формирајќи метличка со изразито скусени интернодии, кај гроздовите се јавува неправилна форма и голем број на абортирани зрна. При отстранување на кората на заразената глава или стебло се забележува меко габно флорно ткиво со бројни некротични вдлабнатини.

Член 33

За утврдување на присуството на вирусот Tobacco ringspot nepovirus (TRSV) чиј што домаќин е виновата лоза, при визуелен преглед се следи присуството на симптомите од овој вирус.

Најзначаен вектор на овој вирус е *Xiphinema americanum*. Нападнатите коренчиња поцрнуваат, одосно се јавува силна некроза. Краевите им се завиткуваат и формираат еднострани испакнатини.

Првиот визуелен преглед се врши во јуни – јули, додека вториот визуелен преглед се врши во септември. При тоа се следат следните симптоми, кои се забележуваат девет седмици по буѓењето на лозата: слаб пораст на лозата, при што на одредени места таа одумира. Латорастите се со скусени интернодии и се свиснати. Листјата се мали и видно деформирани и растенијата се со намален раст. По гроздовите се јавуваат многу ситни зрна кои се со неправилна форма на проретчениот грозд.

Член 34

Земањето на примероци од виновата лоза за вирусолошка лабораториска анализа се врши од чокотите на виновата лоза кај која е забележано присуство на карактеристичните симптоми.

Притоа се земаат два до три ластари со шест до седум листови (не поединечни листови) од истото растение. При земањето на примероци потребно е да се обезбеди виновата лоза и да се запише нејзиното место во насадот (ред и место во ред). Примероците треба што побрзо со ладилник да се пренесат до овластената лабораторија. При транспортот треба да се чуваат во ладилник на температура од +4°C.

Член 35

Земањето на примероци од плодови на овошје и грозје може да се спроведува при вршење на здравствен преглед на растителните производи на лице место на увоз и местата на складирање и дистрибуција, при што примероците се земаат по случаен избор.

По исклучок на став 1 од овој член во одредени случаи (отстапувања или било какви нарушувања), земањето на примероци треба да се спроведе селективно, за што треба да биде дефинирана нивната цел, т.е. штетните организми кои ќе бидат предмет на лабораториска анализа.

Земањето на примерок се врши за да истиот ги претставува сите карактеристики на лотот. После изолацијата на оштетените делови од лотот, поединечни примероци треба да се земаат од оштетените делови.

Лотот треба да биде подготвен на начин, да примероците може да се земаат без ограничување или задоцнување. Од секој лот посебно се зема примерок, но доколку лотот има оштетувања од транспортот, оштетените делови од лотот, треба да бидат изолирани и одвоено да бидат земени како примерок.

Доколку пратката, не се смета како еднолична, дури и ако ова не е наведено од испраќачот, таа треба да биде поделена на подеднакви лотови и од секој лот се земаат примероци за лабораториска анализа.

Член 36

Кога предметите на визуелен преглед се пакувани производи (во дрвен материјал за пакување, палети, торби и т.н.), примерокот се зема по случаен избор и тоа:

- до 100 еднакви пакувања во лотот ќе се земат пет броја на пакување на подпримероци, кои ќе го сочинуваат лотот;
- од 101 до 300 еднакви пакувања во лотот ќе се земат седум броја на пакување на подпримероци, кои ќе го сочинуваат лотот;
- од 301 до 500 еднакви пакувања во лотот ќе се земат девет броја на пакување на подпримероци, кои ќе го сочинуваат лотот;
- од 501 до 1000 еднакви пакувања во лотот ќе се земат десет броја на пакување на подпримероци, кои ќе го сочинуваат лотот и
- над 1000 еднакви пакувања во лотот ќе се земат 15 броја на пакување на подпримероци, кои ќе го сочинуваат лотот.

Збиен примерок го сочинуваат најмалку пет подпримероци, кои треба да бидат земени од секој лот, соодветно на вкупната тежина или вкупниот број на пакувања и тоа:

- до 200 kg, односно до 200 пакувања/снопови во лотот, треба да се земе десет kg. примерок, односно десет пакувања/снопови;
- од 201 до 500 kg., односно од 201 до 500 пакувања/снопови во лотот, треба да се земе 20 kg. примерок, односно 20 пакувања/снопови;
- од 501 до 1000 kg., односно од 501 до 1000 пакувања/снопови во лотот, треба да се земе 30 kg. примерок, односно 30 пакувања/снопови;
- од 1001 до 2000 kg., односно од 1001 до 2000 пакувања/снопови во лотот, треба да се земе 60 kg. примерок, односно 60 пакувања/снопови и
- над 5000 kg., односно над 5000 пакувања/снопови во лотот, треба да се земе 100 kg. примерок, односно 100 пакувања/снопови.

Количината на плодови за лабораториски примероци зависи од видот на лабораториски анализи кои треба да се извршат при што:

- за ситно овошје, мушмула, ореви, лешници, бадеми, костени и останато овошје покрај подолу наведено количество за лабораториски примерок изнесува 1 kg.;
- за цреша, морела и слива количина за лабораториски примерок изнесува 2 kg. и
- за кајсија, банана, дуња, цитрони, јаболко, праски, грозје, авокадо количина за лабораториски примерок изнесува 3 kg.

Примерокот треба да биде соодветно и добро спакуван, и што е можно побргу да се транспортира до овластената лабораторија.

Член 37

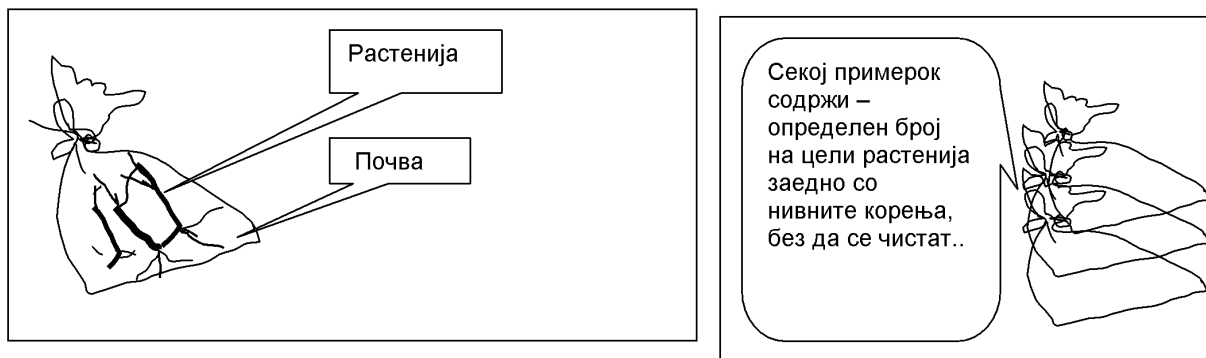
Овој правилник влегува во сила наредниот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“.

Бр. 17-207/4
24 јули 2013 година
Скопје

Министер за земјоделство,
шумарство и водостопанство,
Љупчо Димовски, с.р.

Прилог 1

Начин на земање на примерокот на местата на увоз

Прилог 2

Период на спроведување на здравствен преглед за утврдување на присуство на бактериска пламеница

Во првата фаза, преглед пред цветање, визуелен преглед кај јаболокото се врши во фаза на „розова пупка“, додека кај крушата се врши во фаза на „бела пупка“, кога најчесто од раковините на кората од дрвото истекува ексудат, кој е карактеристичен дијагностички симптом. Таквите раковини се развиваат обично на крајот на претходната сезона и се појавуваат како извори на примарна инфекција во следната сезона.

Во втората фаза, преглед за време на цветање, визуелниот преглед започнува во фенофазата „масовно цветање“ и се врши два пати неделно, се до крајот на цветањето. Во ова фаза кај цветовите се појавуваат првите симптоми на болеста, како резултат на примарната инфекција од старите рани или инфицираните папки. Најчесто како рани симптоми кои се набљудуваат на цветовите се јавува потемнување на чашкините листови и изгледот, а во некои случаи се јавуваат мали капки на ексудат по цветната дршка.

Во трета фаза, преглед за време на заврзување, визуелниот преглед се врши за време на активниот пораст на леторастите и јунското опаѓање на плодовите.

Во четвртата и петтата фаза, преглед на леторастите, визуелен преглед се врши кога ќе престане растот, најчесто во јули или почетокот на август. Најкарактеристичен симптом во овој период е потемнување на леторастите и нивно свиткување во форма на „овчарски стап“. При поволни услови се појавуваат и капки на ексудат по нивната површина.

Во фазата по опаѓање на листовите многу јасно се издвојуваат болните леторасты:

- по карактеристичната извиена форма (форма на овчарски стап) и
- по лисјата, кои не отпаѓаат.

Прилог 3

Период на спроведување на здравствен преглед за утврдување на присуство на
бактериска сачменка

Во прва фаза, визуелниот преглед се врши во текот на пролетта при почнување на сокодвижењето и распукување на пупките. Заразата се пренесува од старите рани кон младите леторастите. На врвните делови од леторастите се забележува смолоистекување и сушење, симптом познат како „црн врв“.

Во втора фаза, визуелниот преглед се врши во текот на летото и почеток на есента, кога се јавува секундарна инфекција. Најтипични симптоми во овој период се забележуваат на лисјата, леторастите и плодовите. На младите листови при влажно време се јавуваат некротични дамки со дијаметар од 1 до 2 мм, ограничени со хлоротични краеве. Исто така и кај плодовите се јавуваат дамки со дијаметар од 1 до 2 мм, често покриени со ексудат, кој бргу покафенува.

Прилог 4

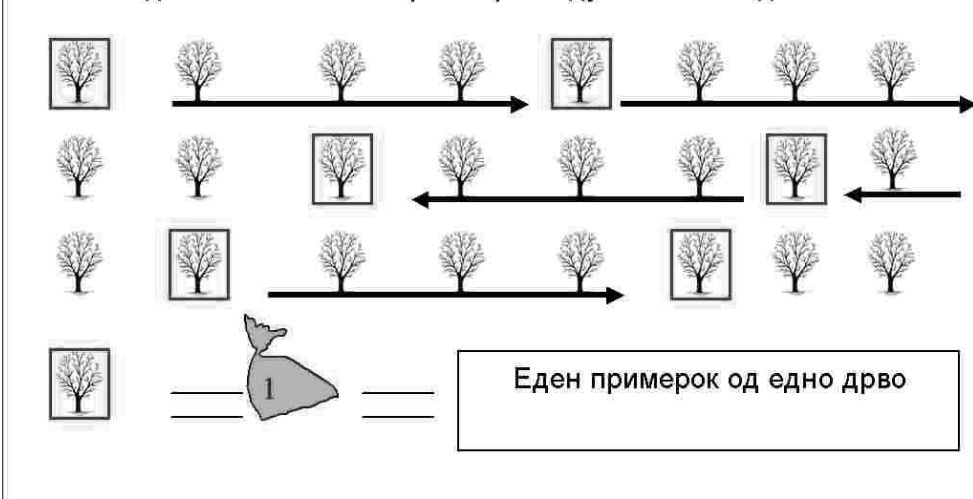
Земање на примерок од родни дрва во овошни насади и подготовка на збиен примерок

Прилог 5

Земање на примерок од матични насади и вегетативни матичници

Мат. насад и вегет. матичници се прегледуваат по следнава шема:

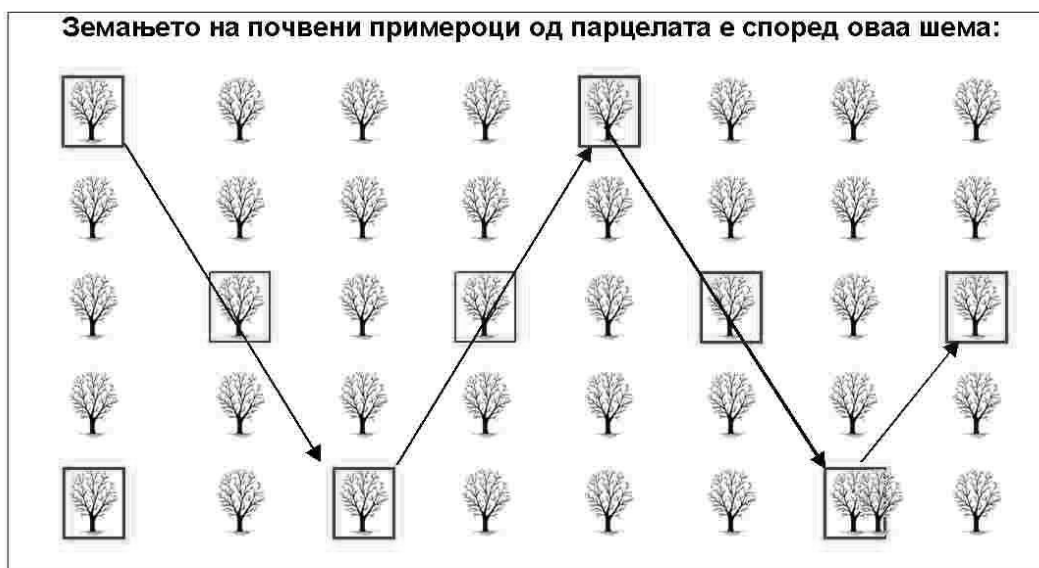
Прилог 6

Начин и време на чување на земен примерок

Вид на материјалот				
	Климатизирано (18 – 25°C)	Разладено (4° до 8°C)	Замрзнато (до – 20°C)	Длабоко замрзнато (до – 80°C)
Лисја	24 - 48 часа	1 недела	1 година	2 - 3 години
	Ако има заштита од исушување		Измерени, потоа замрзнати	
Дрвни делови или резници	1 недела	1 месец	1 година	2 - 3 години
	Ако има заштита од исушување		Измерени, потоа замрзнати	
Цели растенија	1 час	3 - 4 часа	6 месеца – 1 година	2 - 3 години

Прилог 7

Начин на земање на почвени примероци од дадена парцела

АГЕНЦИЈА ЗА ЦИВИЛНО ВОЗДУХОПЛОВСТВО**2705.**

Врз основа на член 33 став (1), а во врска со член 3 од Законот за воздухопловство („Службен весник на Република Македонија” бр. 14/06, 24/07, 103/08, 67/10, 24/12, 80/12 и 155/12), директорот на Агенцијата за цивилно воздухопловство, донесе

П РА В И Л Н И К**ЗА ИЗМЕНУВАЊЕ И ДОПОЛНУВАЊЕ НА ПРАВИЛНИКОТ ЗА НАЧИНОТ НА ВРШЕЊЕ НА ЈАВЕН ВОЗДУШЕН ПРЕВОЗ КАКО И ПОСЕБНИТЕ УСЛОВИ ВО ОДНОС НА ПОТРЕБНИОТ ПЕРСОНАЛ, ВОЗДУХОПЛОВИТЕ, ОПРЕМАТА И ДРУГИТЕ ПОСЕБНИ УСЛОВИ НЕОПХОДНИ ЗА БЕЗБЕДНО И УРЕДНО РАБОТЕЊЕ****Член 1**

Во Правилникот за начинот на вршење на јавен воздушен превоз како и посебните услови во однос на потребниот персонал, воздухопловите, опремата и другите посебни услови неопходни за безбедно и уредно работење („Службен весник на Република Македонија” бр. 134/10) по членот 4 се додава нов член 4-а кој гласи:

„Член 4-а

Начинот на вршење на јавен воздушен превоз со балони и посебните услови за издавање, продолжување и промена на важечко уверение за исполнување на безбедносни услови (Balloon Air Operator Certificate - BAOC) се дадени во Прилог 2 кој е составен дел на овој правилник.”

Член 2

Во членот 5 ставот (1) се менува и гласи:

„(1) Покрај условите од членовите 3 и 4 на овој правилник, превозникот треба да има воспоставено систем за управување со безбедноста (SMS) согласно ICAO Аппех 19 со кој ќе обезбеди контролирано извршување на операциите и нивно подобрување кога е тоа потребно.”

Член 3

Овој правилник влегува во сила осмиот ден од денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија”, а одредбата од член 2 на овој правилник ќе отпочне да се применува од 14 ноември 2013 година.

Бр. 10-1249/3
12 август 2013 година
Скопје

Директор на Агенција
за цивилно воздухопловство,
д-р Дејан Мојсоски, с.р.

ПРИЛОГ 2

НАЧИН НА ВРШЕЊЕ НА ЈАВЕН ВОЗДУШЕН ПРЕВОЗ СО БАЛОНИ И ПОСЕБНИТЕ
УСЛОВИ ЗА ИЗДАВАЊЕ, ПРОДОЛЖУВАЊЕ И ПРОМЕНА НА ВАЖЕЧКО УВЕРЕНИЕ
ЗА ИСПОЛНУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСНИ УСЛОВИ (BALLOON AIR OPERATOR
CERTIFICATE - BAOC)

Балони на кои се применува овој прилог

Член 1

(1) Јавен воздушен превоз со балон може да се врши само со балон на топол воздух чија купола има стандарден облик.

(2) Со балон од став (1) на овој член може да се врши јавен воздушен превоз.

Дефиниции

Член 2

Одредени изрази употребени во овој прилог го имаат следното значење:

- 1) **Балон** е воздухоплов полесен од воздухот без сопствен погон, чија купола е исполнета со гас полесен од воздухот и се одржува во воздухот како резултат на разликата во специфичната тежина на надворешниот воздух и гасот во внатрешноста;
- 2) **Безбедно принудно слетување** е принудно слетување на балонот на копнена или водена површина, при кое нема повредени лица како во балонот така и на површината на која слетал;
- 3) **Голема водена површина** е површина чии димензии се поголеми од еден километар во правецот на летање;
- 4) **Работи на земја** ги опфаќаат сите активности поврзани со подготовка за опслужување како на балонот така и на патниците, како и активностите после летот;
- 5) **Лет кој се врши по правила на визуелно летање под посебни услови** (Special VFR) е лет кој се врши во контролирана зона, во метеоролошки услови кои се построги од условите пропишани за летање по правилата за визуелно летање и е одобрен од контролата на летање;
- 6) **Маса на полетување** е маса на балонот која ги опфаќа тежината на лицата, багажот и горивото во балонот;
- 7) **Ноќ** е временски период помеѓу завршеток на граѓански самрак и почеток на граѓанска зора, или друг период помеѓу изгрејсонце и зајдисонце кој го пропишуваат воздухопловните власти;

- 8) **Опасен товар** се производи и супстанции кои можат да предизвикуват опасност по здравјето и безбедноста на луѓето, имотот и животната средина, а кои се наведени во листите за опасен товар во ICAO Документ 9284 - Технички инструкции за безбеден превоз на опасен товар по воздушен пат и кои се класифицирани во согласност со тие инструкции;
- 9) **Превозник** е правно лице кој поседува опрема, персонал и организација кои овозможуваат безбедно вршење на јавен воздушен превоз со балон и на кое Агенцијата за цивилно воздухопловство (во понатамошниот текст: Агенцијата) му издава уверение за исполнување на безбедносните услови за вршење на јавен воздушен превоз со балон (Balloon Air Operator Certificate-BAOC) (во понатамошниот текст: BAOС);
- 10) **Оперативна контрола на летање** се дејствија поврзани со започнување, извршување, завршување на летот и измените во текот на летот со кои се обезбедува безбедност, регуларност и ефикасност на летот со балон;
- 11) **Оперативен план на летот** преставува план на летот кој го изработува операторот со цел за безбедно вршење на летот. Оперативниот план на лет се изработува во согласност со перформансите на балонот, оперативните ограничувања, условите на рутите и условите на местата за полетување и слетување кои се предвидени да се користат;
- 12) **Оперативен прирачник** е прирачник кој ги содржи постапките и упатствата на оперативните лица вклучени во работата со балонот односно начинот на вршење на нивните должности;
- 13) **Резервни количини на гориво** е количина на гориво која е неопходна во случај на непредвидени околности, кои можат да имаат влијание на потрошувачката на гориво до местото одредено за слетување;
- 14) **Терет** преставува вкупна тежина на лицата кои се превезуваат, нивниот багаж и посебната опрема која се наоѓа во балонот, како и количината на гориво која се наоѓа во балонот, а која не е предвидена за користење и
- 15) **Придружник на балонот** е лице кое го прати летот на балонот од земја, со цел да се обезбеди возилото за превоз на балонот и патниците да биде на местото за слетување на балонот во најкраток рок.

Должности на превозникот

Член3

Превозникот кој врши јавен воздушен превоз со балон треба:

- 1) да го врши превозот со балон во согласност со одредбите од овој правилник и оперативните спецификации од издаденото BAOС;

- 2) да врши оперативна контрола на летовите кои се изведуваат во согласност со издаденото ВАОС и Оперативниот прирачник;
- 3) да обезбеди балонот да е опремен со соодветна опрема;
- 4) за секој тип на балон да пропише листи на проверка за сите фази на летот. Листите на проверка треба да ги содржат постапките кои членовите на екипажот на летање ги спроведува во нормални и вонредни ситуации;
- 5) да ги одреди подрачјата во кои ќе лета и
- 6) да обезбеди обука на членови од екипажот на летање како и на останатиот оперативен персонал согласно Оперативниот прирачник.

Оперативен прирачник

Член 4

(1) Превозникот изработува Оперативен прирачник со содржина дадена во Додаток 1, кој е составен дел на овој прилог.

(2) Оперативниот прирачник и неговите измени и дополнувања ги одобрува Агенцијата.

(3) При одредување на содржината и структурата на Оперативниот прирачник, треба да се води сметка неговите одредби да не бидат двосмислени, противречни и истите да го одразуваат реалното работење на превозникот.

(4) Превозникот треба редовно да го менува и дополнува Оперативниот прирачник со цел истиот да биде навремено ажуриран.

(5) Оперативниот персонал на превозникот треба да биде запознаен со измените и дополнувањата на истиот.

Чување на записи и дневници

Член 5

(1) Превозникот води записи и дневници и истите да ги чува најмалку пет години.

(2) Превозникот треба да обезбеди чување во период од најмалку три месеци на следната документација која се однесува на подготовката и извршувањето на летот, односно на записите од извршените летови:

- 1) оперативен план на летот;
- 2) итни воздухопловни известувања (NOTAM) за предвидено подрачје ако ги изработува превозникот;
- 3) документација за маса на балонот;
- 4) патен налог и
- 5) извештај од лет во кој е пријавен настан кој треба да се пријави или настан чие пријавување е доброволно, ако пилотот смета дека за тој настан треба да се известат превозникот.

(3) Записите за обука на членовите на екипажот на летање превозникот ги чува во согласност со следните рокови:

- 1) Дозволи на членовите на екипажот на летање - се додека членот на екипажот ги користи овластувањата наведени во дозволата;
- 2) Податоци за извршени обуки и проверки на членот од екипажот – три години;
- 3) Податоци за неодамнешно искуство на членот од екипажот – 15 месеци и
- 4) Оспособеност за задачи и класи на балони – три години.

(4) Податоците кои се користени за подготовка и извршување на летот, како и податоците за обука на персоналот превозникот ги чува и во случај да не е веќе корисник на балонот со кој е извршен лето.

(5) Превозникот ги одржува ажурирани записите за обуката, проверките и овластувањата за секој член на екипажот и треба да му овозможи на членот на екипажот увид во записите за стручното оспособување и проверките кои му се спроведени.

Одговорен раководител и одговорни лица

Член 6

(1) Превозникот именува одговорен раководител кој има овластување за располагање на финансиските средства, со цел да се овозможи дејствијата поврзани со летањето да бидат финансирани и извршени на безбеден начин.

(2) Превозникот назначува лица кои ќе бидат одговорни за раководење и контрола на летањето со балон, обуката на екипажот, работата на земја, и следење и усогласување со пропишаните стандарди.

(3) Лицата од ставовите (1) и (2) на овој член треба да бидат прифатени од Агенцијата.

(4) За одговорен раководител и одговорни лица може да бидат именувани лица кои не се осудувани за кривични дела или прекршок во воздушниот сообраќај.

(5) Превозникот треба да ја извести Агенцијата за секоја промена на одговорниот раководител и одговорните лица, најмалку десет дена пред да ја изврши промената.

Лица кои вршат летачки работи и работи на земја

Член 7

(1) Превозникот треба да има соодветен број на лица оспособени за планирање на летачките активности и работите на земја.

(2) Лицата кои ги вршат летачките активности и работите на земја треба да бидат обучени за својата работа и да бидат свесни за своите должности и одговорности и нивното влијание при користење на балонот.

Лице кое врши контрола на работата на членовите од екипажот и на оперативниот персонал**Член 8**

(1) Интерна контрола над работата на членовите на екипажот и оперативниот персонал врши лице кое има соодветно искуство и вештини утврдени со Оперативниот прирачник.

(2) Бројот на лицата кои вршат интерна контрола на работата на членовите на екипажот и оперативниот персонал зависи од организационата структура на превозникот и од вкупниот број на вработени.

(3) Должностите на лицата кои вршат интерна контрола треба да бидат пропишани во Оперативниот прирачник.

Барања во поглед на опремата**Член 9**

Превозникот треба да обезбеди опрема за опслужување на земја на балонот, да ја одржува опремата во главната оперативна база, да обезбеди соодветен работен простор во оперативната база за потребите на персоналот за безбедно извршување на работите поврзани со летање на балонот, особено за персоналот за опслужување на балонот, лицата кои вршат оперативна контрола и за лицата кои ги архивираат податоците и го планираат екипажот.

Услови за документацијата**Член 10**

Превозникот треба да изработи прирачници, оперативни инструкции и други документи и информации за членовите на екипажот и оперативниот персонал и истите редовно да ги ажурира.

Состав на летачкиот екипаж**Член 11**

(1) Составот и бројот на членови на екипажот на летање се одредува во прирачникот за управување со балонот и се наведува во Оперативниот прирачник.

(2) Членот на екипажот на летање треба да има важечка дозвола за пилот на балон со впишано овластување за превоз на патници.

(3) Членот на екипажот, во текот на летот, може да ги додели своите должности на друг соодветно оспособен член на екипаж.

Водач на воздухоплов**Член 12**

(1) Превозникот треба за секој лет да одреди водач на воздухоплов.

(2) Водачот на воздухоплов треба да поседува важечка дозвола за пилот на балон со впишано овластување за превоз на патници, да има најмалку пет саати на соодветната класа на балон и во последните шест месеци да остварил најмалку пет саати налет со балон.

(3) Водачот на воздухопловот треба:

- 1) да донесе одлука за вршење на летот;
- 2) да избере место кое е погодно за полетување и слетување на балонот;
- 3) да утврди дали балонот е технички исправен за лет и дали неопходната документација е комплетна;
- 4) да утврди дали останатиот оперативен персонал е оспособен за извршување на доделените задачи и да изврши подготовка на тој персонал;
- 5) да пополни план на лет и да се увери дека летот е одобрен;
- 6) да раководи со припремата за лет и да учествува во фазите на ладно и топло полнење на куполата;
- 7) да изврши претполетно информирање на патниците (брифинг);
- 8) да одбие влегување во кошарата на патници кои се под дејство на алкохол или наркотици или на патници во кои ќе се посомнева дека можат да влијаат на безбедноста на летот;
- 9) да управува со балонот во согласност со прирачникот за управување со балон и Правилникот за начинот и правилата на летање со балони;
- 10) да го прекине летот, доколку процени дека за тоа постојат причини (метеоролошка ситуација и слично);
- 11) да го одбие вршењето на летот, доколку опремата на балонот не е во исправна состојба и ако не е во согласност со пропишаната Листа на отстапувања од конфигурацијата на балонот (CDL) или со Листата на минимална исправност на опремата на балонот (MEL) и
- 12) да ги забележи податоците за користење на балонот и за воочените дефекти на балонот во техничката книга на балонот.

Останат оперативен персонал

Член 13

(1) Останат оперативен персонал е персонал кој учествува во подготовка на балонот за лет, превоз на балонот до местото на полетување, односно слетување или пакувањето на балонот после летот.

(2) Посебните услови кои се однесуваат на останатиот оперативен персонал превозникот треба да ги дефинира во Оперативниот прирачник.

(3) Водачот на воздухопловот треба да им даде инструкции и да ги надгледува работите кои ги извршува останатиот оперативен персонал.

(4) Останатиот оперативен персонал треба:

- 1) да постапува според наредбите на водачот од воздухопловот
- 2) да го извести водачот на воздухопловот за воочените неправилности на балонот;
- 3) да ги спроведува мерките на безбедност во текот на подготовката на балонот за лет и пакувањето после летот;
- 4) да ја одбие наредбата од водачот на воздухопловот во случај кога, по негово мислење, се загрозува безбедноста на летот на балонот;
- 5) да одржува радио врска или да биде во постојана телефонска врска со водачот на воздухопловот за време на целиот лет и
- 6) да користи прописна заштитна опрема цело време додека ја врши својата должност.

Користење на ист јазик

Член 14

Членовите на екипажот треба да комуницираат на ист јазик.

Симулирање на вонредни ситуации за време на летот

Член 15

Превозникот кој врши јавен воздушен превоз со балон не треба во текот на летот да симулира вонредни постапки и постапки во случај на нужда и не треба да користи вештачки создадени инструментални метеоролошки услови.

Превоз на патници

Член 16

Во делот на балонот кој не е наменет за превоз на патници не треба да се наоѓа друго лице, со исклучок на водачот на воздухопловот, освен ако тоа е неопходно заради спроведување на постапки со кои се овозможува безбедноста на летот.

Информирање на патниците

Член 17

Патниците во балонот треба да бидат информирани за постапките во случај на нужда, мерките за безбедност кои се однесуваат за забрана на пушење, положбата на патниците во корпата и употребата на опремата која се наоѓа во балонот.

Преносливи електронски уреди

Член 18

Преносливите електронски уреди во балонот треба да бидат сместени така да не ја менуваат својата местоположба и да бидат достапни на водачот на воздухопловот.

Пушење во балонот**Член 19**

Во балонот, и на одалеченост од 30 метри од балонот, е забрането пушењето.

Инструменти и опрема за летови кои се вршат за визуелно летање (VFR)**Член 20**

Балон кој лета по правила за визуелно летање (VFR) треба да биде опремен со:

- 1) уред за мерење на температуре на воздухот во куполата
- 2) уред за позиционирање (ГПС);
- 3) висинометар;
- 4) вариометар;
- 5) манометер на секој горилник и
- 6) друга опрема утврдена согласно член 3 од Правилникот за начинот и правилата на летање со балони во однос на воздушниот простор во кој се врши летањето.

Инструменти и опрема за летови кои се вршат ноќе, по правила за визуелно летање (VFR)**Член 21**

Освен опремата пропишана во член 20 од овој правилник, балонот кој лета ноќе треба да биде опремен и со:

- 1) позициони светла;
- 2) средства за осветлување на сите инструменти кои ги користи екипажот и
- 3) друга опрема утврдена согласно член 40 од Правилникот за начинот и правилата на летање со балони.

Опрема за комуникации**Член 22**

(1) Балонот треба да има опрема за комуникација ако лета по правилата за визуелно летање (VFR) или ако лета ноќе. Опремата треба да биде таква за да овозможи двонасочна радио врска.

(2) Опремата за комуникации треба да овозможи комуникации и на фреквенција која се користи во случај на нужда.

Оперативен минимум за летови кои се извршуваат по правила на визуелно летање (VFR)**Член 23**

(1) Летовите кои се вршат по правила за визуелно летање (VFR) се вршат во согласност со вредностите наведени во следната табела:

Класа на воздушен простор	ABCDE*	F	G
		Преку 900 метри (3.000 ft) AMSL или преку 300 метри (1.000 ft) над терен во зависност од тоа која вредност е поголема	На и под 900 метри (3.000 ft) AMSL или 300 метри (1.000 ft) над терен, во зависност од тоа која вредност е поголема
Одалеченост од облаци	1.500 метри хоризонтално 300 метри (1.000 ft) вертикално		Надвор од облаци и постојано видлив од земја
Видливост неопходна за извршување на летот	8 км или преку 3.050 м AMSL 5 км под 3 050 м (10.000 ft) AMSL **.		5 км
*минималните вредности за метеоролошката видливост (VMC) за класа А од воздушниот простор се дадени како насоки, а не влијаат за прифаќањето на лет кој се врши по правила на визуелно летање (VFR летови) во класа А на воздушниот простор. ** ако преодната висина е пониска од 3.050 метри (10.000 ft), AMSL ниво на лет FL 100 одговара на висина од 10.000 ft.			

(2) Летот кој се извршува по правила за визуелно летање под посебни услови не може да започне ако видливоста е помала од 3 км и не може да се врши ако видливоста е помала од 1,5 км.

Метеоролошки услови

Член 24

Водачот на воздухопловот не може да го започне или да го продолжи летот по правила на визуелно летање (VFR), освен ако последните достапни метеоролошки информации укажуваат на тоа дека временските услови долж рутата и на местото планирано за слетување, во одредено време, ќе бидат на граница за летање по правилата за визуелно летање (VFR) или над таа граница.

Гориво**Член 25**

За летовите кои се извршуваат по правила на визуелно летање (VFR) резервната количина на гориво (гас) треба да биде доволна за најмалку 30 минути лет.

Дополнување на гориво**Член 26**

Дополнување на гориво (внесување на резервоарите во корпата на балонот), не може да се извршува кога патниците влегуваат, излегуваат или се наоѓаат во кошницата од балонот.

Проверка на количината на гориво за време на летот**Член 27**

Резервоарите за гориво кои се користат за време на летот треба да имаат мерни инструменти, врз чија основа ќе може да се одреди преостанатата количина на гориво.

Минимална височина на летот**Член 28**

Балонот кој лета надвор од воздушниот простор на Република Македонија не може да лета на височина пониска од минималните височини кои ги има пропишано државата во чиј воздушен простор се лета, освен во следните ситуации:

- а) Полетување и слетување и
- б) Демонстративен лет во кој смалување на височина се врши во согласност со постапките кои ги има пропишано таа држава, а превозникот потврдува дека летот на тие височини не претставува опасност за лицата и имотот кои се наоѓаат на земја.

Услови за полетување**Член 29**

Кога се одредуваат условите за полетување, превозникот треба да се придржува на следното:

- а) димензиите на местото за полетување да бидат во согласност со Оперативниот прирачник;
- б) аголот на качување да обезбеди прописно надлетување на препреките;
- в) брзината на ветерот при полетување да биде до 15 чвора;
- г) брзината при слетување да биде до 15 чвора или до вредноста која е наведена во Оперативниот прирачник;
- д) максималната тежина на балонот на полетување да биде во границите кои се дадени во прирачникот за управување со балонот;

- г) максималната маса на балонот на слетување да биде во границите кои се дадени во прирачникот за управување со балонот и
- е) другите услови дефинирани во Правилникот за начинот и правилата на летање со балони.

Оперативни ограничувања

Член 30

(1) Слетување со балонот во текот на ноќта не е дозволено, освен во случај на нужда.

(2) Балон може да полета ноќе, ако е обезбедена доволна количина на гориво за слетување кое ќе се изврши во текот на денот.

Нагло губење на височина

Член 31

Ако се забележи брзо губење на висина и приближување на земјата, а со цел да се спречи тврдо слетување, водачот на воздухопловот треба веднаш да преземе мерки за безбедно слетување или продолжување на летот.

Мерење тежина на балонот

Член 32

(1) Тежина на балонот се утврдува со вистински мерења пред балонот да почне да се употребува. Влијанието на модификациите и поправките на тежината на балонот треба да бидат документирани. Ако влијанието на тежината на балонот поради модификација не е документирана, тежината на балонот треба дополнително да се одреди.

(2) Тежината на балонот се одредува со стварно мерење во период од:

- 1) најмногу од четири години, ако се користи тежина за секој балон поединачно или
- 2) најмалку еднаш во девет години, ако се користи една вредност на тежина за повеќе балони.

(3) Мерењето го извршува производителот на балонот или организација за одржување на балони која е одобрена во согласност со прописите за обезбедување на континуитет за пловидбеност на балони и на воздухопловни производи, делови и уреди и за одобрување на организации и лица кои се занимаваат со ова работа.

Перфоманси на балонот

Член 33

(1) Балонот може да се користи ако неговите перфоманси одговараат на видот на летот, ограничувањата кои се врзани за летот, воздушниот простор во кој лета или местата од кои се полетува, односно слетува, земајќи ја во предвид прецизноста на картите кои се користат.

(2) Балонот не треба да лета над градови и населени места или над отворени собири на луѓе под височина помала од минималните височини кои ги има пропишано државата, освен со цел на полетување и слетување на одобрен аеродром, како и во случај на откажување на еден од горилниците, без опасност за лицата кои се наоѓаат во балонот и лицата кои се наоѓаат на земја.

Опрема на балонот

Член 34

Балонот треба да биде опремен со:

- 1) Дупли горилник или со поголем горилник ако тоа е пропишано од производителот на балонот;
- 2) Со најмалку еден исправен апарат за гаснење на пожар;
- 3) Прибор за медицинска прва помош;
- 4) Алтернативни средства за палење на горилникот;
- 5) Заштитни ракавици за членовите на екипажот;
- 6) Држачи од внатрешната страна на кошарата за патниците;
- 7) Нож;
- 8) Прекривач кој е отпорен на оган и
- 9) Гуртна со должина од најмалку 30 метри.

Летови кои се извршуваат над големи водени површини

Член 35

Водачот на воздухопловот треба да ги процени ризиците кои се однесуваат за преживување на лицата во балонот во случај да се слета во вода, да одлучи дали има потреба од носење на елечи за спасување или на други соодветни средства што плутаат за секое лице кое се наоѓа во балонот, а истите тие треба да бидат сместени на места кои се лесно достапни за лицата кои би ги користеле.

Опрема за прва помош

Член 36

- (1) Во балонот треба да има еден комплет за прва помош.
- (2) Балон кој може да смести повеќе од 11 лица треба да има два комплекта за прва помош, од кој еден може да биде сместен во возилото кое го прати балонот.
- (3) Комплетот за прва помош треба да биде лесно достапен за употреба и да се одржува.

Навигациона опрема

Член 37

Балонот треба да биде опремен со навигациона опрема која овозможува постапување согласно:

1. Планот на летање и
2. Потребите на воздушниот простор во кој лета;

Минимална опрема за лет

Член 38

(1) Летот со балон не може да започне ако опремата е целосно или делумно неисправна, освен ако:

- 1) опремата е наведена во Листата за минимална исправност на опремата (MEL) на балонот;
- 2) има дозвола за летање издадена од Агенцијата и
- 3) опремата да не влијае на безбедно одвивање на летот.

Листата за минимална исправност на опремата на балонот (MEL) не може да отстапува од уверението за пловидбеност или од оперативните директиви кои ги има издадено или одобрено Агенцијата.

(2) Неисправната опрема вградена во балонот не може да се отстранува од балонот освен ако:

- 1) е заменета со исправна опрема;
- 2) ако е дозволено со Листата за минимална исправност на опремата на балонот (MEL) и
- 3) балонот има дозвола за летање издадена од Агенцијата.

Документи кои треба да се наоѓаат во балонот

Член 39

(1) Во балонот за време на летот треба да се наоѓаат следните документи:

- 1) Прирачник за управување со балонот;
- 2) Уверение за пловидбеност;
- 3) Уверение за регистрација на балонот;
- 4) Оригинал или копија на полисата за осигурување за одговорност на причинета; штета на трети лица;
- 5) Важечки навигациони карти на рути и од подрачјата над кои се лета, како и карти за рути кои би се користеле во случај на скршнување од планираната рута и област;
- 6) Дозволи на членовите на екипажот;
- 7) Друга документација која е битна за летот или ги бара државата во чиј воздушен простор се лета, односно на чија територија се слетува;
- 8) Дозвола за употреба на радио станица;
- 9) Техничка книга на воздухопловот во согласнот со прописите од областа одржување на воздухоплови;
- 10) План на летање;

- 11) Податоци за службите за трагање и спасување;
- 12) Оригинал на потврда или заверена копија;
- 13) Делови на оперативниот прирачник кои се однесуваат на должностите на екипажот;
- 14) Листа на минимална исправност на опремата (MEL) на балонот;
- 15) Оперативен план на летот;
- 16) Итни воздухопловни информации (NOTAM) добиени од (AIS)
- 17) Соодветни метеоролошки информации;
- 18) Документ за посебни категории на патници кои се превезуваат и
- 19) Листа на оптеретување на балонот.

(2) Документите од став (1) на овој член, освен документите од точките 1) и 6) можат да се наоѓаат во возилото кое го прати балонот.

Налог за лет

Член 40

Податоците за балонот и екипажот треба да бидат забележани за секој лет или серија на летови во налогот за лет.

Документи и записи на увид

Член 41

Водачот на воздухопловот треба на овластените лица од Агенцијата да им овозможи пристап до документите и податоците кои требаат да се наоѓаат во балонот согласно член 39 на овој правилник.

Непримерно однесување на патници

Член 42

Ако патниците се однесуваат непримерно или им пречат на членовите на екипажот во извршувањето на своите должности или не постапуваат по упатствата на екипажот, водачот на воздухопловот треба, ако смета за неопходно да преземе соодветни мерки за безбедно одвивање на летот.

Пријавување на дејствија на незаконско постапување

Член 43

Ако во балонот имало дејствије на незаконско постапување, водачот на воздухопловот или превозникот, во случај на негова спреченост, треба без одлагање да поднесе извештај за дејствието до Агенцијата и воздухопловните власти на државата на чија територија се случил настанот во согласност со националната програма за воздухопловна безбедност.

Безбедносни рачки**Член 44**

Патниците во текот на слетувањето треба да ги користат безбедносните рачки.

Опрема за брзо издувување на балонот**Член 45**

Балон кој врши јавен воздушен превоз и е со зафатнина поголема од 3000 м3 треба да има опрема за брзо издувување.

Опрема за лична заштита**Член 46**

Водачот на воздухоплов треба да носи опрема за лична заштита, која ја сочинуваат заштитни ракавици и гардероба со долги ракави.

Податоци за опремата која се користи во вонредни ситуации и опрема за преживување**Член 47**

Превозникот треба да обезбеди податоци за опремата која се користи во вонредни ситуации и податоци за опремата за преживување, кои се наоѓаат во балонот, како и за моменталната комуникација со координативните центри за спасување.

Превоз на посебна категорија на патници**Член 48**

(1) Патници на кои им се потребни посебни услови и помош може да се превезуваат со балон само ако тоа не влијае на безбедноста на летањето на балонот.

(2) Водачот на воздухопловот треба да биде известен за превозот на лице од став (1) на овој член во согласност со постапката која е пропишана со Оперативниот прирачник.

Известување на патниците**Член 49**

На патниците кои се превезуваат со балон треба на располагање да им биде упатството кое ги содржи безбедносните информации во врска со употребата на безбедносната опрема и постапките во случај на нужда.

Влегување и излегување на патниците**Член 50**

(1) Влегувањето и излегувањето на патниците од кошницата на балонот го извршува лице кое ќе го одреди превозникот.

(2) Влегувањето и излегувањето на патниците не може да се врши за време на надувавање и издувавање на куполата од балонот.

Сместување на багажот**Член 51**

(1) Превозникот треба да пропише постапки со кои се обезбедува во кошницата на балонот да биде внесен само рачен багаж, со одредени тежина и димензии, а истиот да биде сместен на соодветен начин.

(2) Превозникот треба да ги пропише постапките со кои се обезбедува рачниот багаж кој е внесен во корпата од балонот да биде сместен фиксно за да се спречи негово поместување.

Минимална височина за прелетување на препреки**Член 52**

(1) Превозникот треба да ги одреди минималните висини на летот за подрачјата на кои планира да го изврши летот, земајќи ги во предвид перформансите на балонот со цел да се обезбеди прописно надлетување на препреките.

(2) Минималната висина на летот не може да биде помала од минималната висина одредена од државата во чиј воздушен простор лета балонот.

Снабдување со гориво**Член 53**

Потребната количина на гориво се одредува во зависност од оперативните услови во кои се врши летот, а врз основ на:

- 1) реалните податоци за потрошувачка на гориво;
- 2) предвидената тежина на балонот;
- 3) очекуваните метеоролошки услов и
- 4) постапките и ограничувањата на службата за давање на услуги во воздушниот сообраќај.

Контрола на потрошено гориво во текот на летот**Член 54**

(1) Количината на неискористеното гориво во резервоарите не може да биде помала од количината која е потребна за продолжување на летот до местото за слетување на кое балонот може безбедно да слета, при што завршната резерва на гориво треба да остане неискористена.

(2) Водачот на воздухопловот треба да прогласи вонредна ситуација ако пресметаната количина на гориво за слетување на најблиското безбедно место за слетување е помала од завршната резерва на гориво.

ДОДАТОК 1**СОДРЖИНА НА ОПЕРАТИВНИОТ ПРИРАЧНИК**

Оперативниот прирачник треба да содржи:

A. ОПШТИ ОДРЕДБИ**0 ВОДЕЊЕ И КОНТРОЛА НА ОПЕРАТИВНИОТ ПРИРАЧНИК****0.1 Вовед:**

а) изјава дека прирачникот е во согласност со важечките прописи и со условите наведени во уверението;

б) изјава дека прирачникот содржи оперативни упатства кон кои персоналот треба да се придржува;

в) список на делови од оперативниот прирачник, нивен краток опис, содржина, применетост и употреба;

г) значење на поимите и изразите кои се користат во оперативниот прирачник.

0.2 Систем на измени и дополнување:

а) податоците за лицето одговорено за изработка и ажурирање на оперативниот прирачник;

б) евиденција на измените и дополнувањата на оперативниот прирачник, дата кога се внесени и дата кога стапуват во сила;

в) забелешка дека не се дозволени измени и дополнувања напишани со рака, само во ситуации кога се бара хитна измена или дополнување на оперативниот прирачник во интерес на безбедноста;

г) начин на означување на измените на оперативниот прирачник и толкување на датумите од кога тие измени важат;

д) листа на важечки страни;

ѓ) обележување на измените (на страниците на текстот, на картите и на диаграмите);

е) привремени измени и

ж) дистрибуција на оперативниот прирачник и неговите измени и дополнувања.

1 ОРГАНИЗАЦИЈА И ОДГОВОРНОСТИ

- 1.1 Организациска структура: опис на организациската структура, вклучувајќи општа организациска шема на превозникот и посебна организациска шема на летачките и земските дејности; организациската шема треба да ја претстави врската помеѓу организациската единица која се занимава со летачките и земските работи и останатите организациски единици; хиерархиската структура во организацијата и постапките на размена на информации помеѓу организациските единици кои се однесуваат на безбедноста на летањето.
- 1.2 Име и презиме на лицата одговорни за летачките работи, системот на одржување, обука на екипажот и за земските работи, како и нивните должности.
- 1.3 Одговорност и обврските на раководниот оперативен персонал: опис на обврските, одговорностите и овластувањата на раководниот оперативен персонал кои се однесуваат на безбедноста на летање и усогласување со прописите.
- 1.4 Овластување, обврски и одговорности на водачот на воздухоплов.
- 1.5 Овластување, обврски и одговорности на останатите членови на екипаж.

2 ОПЕРАТИВНО УПРАВУВАЊЕ И НАДЗОР

- 2.1 Надзор над вршење на сообраќајот: опис на системот со кој превозникот врши надзор над вршењето на сообраќајот. Системот треба да прикажува како се врши надзор над безбедноста на летањето и оспособноста на персоналот, а особено треба да бидат опишани постапките кои се однесуваат на:
 - а) проверка на важноста на дозволите и овластувањата;
 - б) проверка на стручноста на оперативниот персонал и
 - в) анализа и чување на документацијата, записи од извршените летови и други информации и податоци.
- 2.2 Постапка за објавување на дополнителни оперативни упатства и информации: начин на објавување на информации од оперативен карактер кои ги дополнуваат информациите од оперативниот прирачник; начин на нивно користење, како и одговорност за нивно објавување.
- 2.3 Програма за безбедност при летање и спречување на несреќи.
- 2.4 Опис на постапката и одговорностите за спроведување на оперативни контроли во поглед на безбедноста на летање.
- 2.5 Овластување на воздухопловните власти во врска со проверката и инспекцискиот надзор.

3 СИСТЕМ НА КВАЛИТЕТ

Описот на системот за квалитет опфаќа:

- а) политика на квалитет;
- б) опис на организацијата на системот за квалитет и
- в) поделба на обврските и одговорностите.

4. СОСТАВ НА ЕКИПАЖОТ

4.1 Состав на екипажот. Постапката за одредување на составот на екипажот се одредува врз основа на:

- а) тип на балон;
- б) подрачје во кое лета и видот на летови;
- в) фази на летот;
- г) минималниот број на членови на екипажот и планираното време за летање;
- д) искуство (вкупно и на тип на балон), неодамнешно искуство и оспособност на членовите на екипажот;
- ѓ) пропишаното време за одмор за водачот на воздухопловот и другите членови на екипажот.

4.2 Постапка за одредување на водач на воздухоплов.

4.3 Постапка за пренесување на овластувањата во случај на изненадно онеспособување на член на екипаж.

4.4 Летање на повеќе типови на балон.

5. ОСПОСОБЕНОСТ

5.1 Опис на дозволата, овластувањето, обученоста, искуството, обуката, проверки и обновување на знаењата на оперативниот персонал. При одредување на потребната обука и проверката се зема во предвид тип на балонот, видот на летање и составот на екипажот.

5.2 Летачки персонал

5.3 Кабински персонал

5.4 Персонал за обука, проверка и надзор на летачкиот и кабинскиот персонал.

5.5 Останат оперативен персонал.

6 ЗДРАВСТВЕНИ ЗАШТИТНИ МЕРКИ НА ЧЛЕНОВИТЕ НА ЕКИПАЖОТ

6.1 Мерки за здравствена заштита на членовите на екипажот: соодветни прописи и упатства во поглед на здравствената заштита на членовите на екипажот, кои се однесуваат на:

- а) алкохол и други опојни пијалоци;
- б) наркотици;
- в) таблети за спиење;
- г) фармацевтски препарати;
- д) вакцинација;
- ѓ) длабоко нуркање;
- е) давање крв;
- ж) мерки за претпазливост во поглед на исхраната пред и во текот на летот;
- з) спиење и одмор;
- и) хируршки интервенции.

7. ОГРАНИЧУВАЊЕ НА ВРЕМЕТО ЗА ЛЕТАЊЕТО

7.1 Ограничување на времето за летање, работното време и барањата во врска со времето на одморот: шемата која операторот ја изработил во согласност со прописот на организацијата за работното време на членовите на екипажот на цивилен воздухоплов.

7.2 Пречекорување на времето за летање и работното време и скратување на времето на одморот: услови под кои може да се пречекорува времето на летање, работно време или скратување на времето на одморот, како и постапките на известување за овие пречекорувања и скратувања.

8. ОПЕРАТИВНИ ПОСТАПКИ

8.1 Упатства за подготовка на летот:

8.1.1 Минимална висина на летот. Начин за одредување и примена на минималната висина на летот, кој вклучува постапка за утврдување на минимална висина на летот за летовите кои се вршат по правилата за визуелно летање (VFR);

8.1.2 Постапка за одредување на аеродром кој ќе се користи, во зависност од перформансите на балонот.

- 8.1.3 Начин на утврдување на оперативниот минимум на аеродромот.
- 8.1.4 Оперативни минимуми на рутите за летови кои се вршат по правилата за визуелно летање (VFR), упатство за избор на рута според конфигурацијата на теренот која овозможува безбедно принудно слетување.
- 8.1.5 Приказ и примена на оперативните минимуми за аеродроми и рути.
- 8.1.6 Толкување на метеоролошките податоци: објаснување на метеоролошките прогнози и извештаи за подрачјето на летање, вклучувајќи и толкување на изразите.
- 8.1.7 Одредување на количината на гориво.
- 8.1.8 Маса
- а) дефиниции
 - б) начин, постапки и одговорности за подготовка и прифаќање на пресметанаката на маса;
 - в) политиката на користење на стандардни или стварни маси;
 - г) начин за одредување на масата на патниците и багажот;
 - д) масата на патниците и багажот за различни видови на летови и типови на балони;
 - ѓ) упатства за прифаќање на документацијата врз основа на која е направена пресметката на масата на балонот;
 - е) постапка во случај на измена на документите за масата на балонот непосредно пред летот;
 - ж) специфична тежина на горивото и мазивото и
 - з) разместување на патниците.
- 8.1.9 Планот на летот кој се поднесува до давателот на услуги во воздушниот сообраќај: постапка и одговорност за подготовка и поднесување на планот на летот; елементи кои треба да се земат во предвид, вклучувајќи начин на поднесување на поедини планови за лет и планови за лет кои се повторуваат.
- 8.1.10 Оперативен план за лет: постапка за изработка на оперативниот план за лет и одговорност за негова изработка и прифаќање; користење на оперативниот план за лет, како и примерок од оперативниот план за лет.

- 8.1.11 Техничка книга на воздухопловот: одговорност за пополнување и користење на техничката книга на воздухопловот и пример на техничка книга на воздухопловот.
- 8.1.12 Список на документи, обрасци и дополнителни информации кои треба да се наоѓат во балонот во текот на летот.
- 8.2 Упатства за опслужување на балонот на земја.
- 8.2.1 Постапка за полнење на балонот со гориво.
- 8.2.2 Постапка за опслужување балонот, патници и багаж.
- 8.2.3 Постапка за одбивање на патник да се качи во балон: постапка со која се спречува да се качи во балон лице за кое е очигледно дека е под влијание на алкохол или дрога.
- 8.3 Летачки постапки
- 8.3.1 Опис на постапките за одобрување на летови кои се вршат по правилата за визуелно летање (VFR).
- 8.3.2 Навигациони постапки.
- 8.3.3 Постапка за подесување на висиномерот и негова употреба.
- 8.3.4 Постапка во случај на предупредување за опасно приближување на балон кон земјата и постапка со која се избегнува опасно приближување на балонот кон земјата.
- 8.3.5 Постапка за пратење на количината на гориво во текот на летот.
- 8.3.6 Неповолни и потенцијално опасни метеоролошки услови.
- 8.3.7 Турбуленција во траг.
- 8.3.8 Обврска на членовите на екипажот да седат на своите места.
- 8.3.9 Обврска за употреба на безбедносните појаси за екипажот и патниците.
- 8.3.10 Пристап до пилотската кабина: услови за пристап до пилотската кабина за лицата кои не се членови на летачкиот персонал; начин на пристап на воздухопловните инспектори.
- 8.3.11 Ненадејно онеспособување на член на екипаж.
- 8.3.12 Барања во поглед на безбедноста на патникот во корпата на балонот.
- 8.3.13 Постапка за информирање на патниците.

- 8.4 Употреба на Списокот за минимална исправност на опремата на балонот и Списокот за отстапување од пропишана конфигурација на балонот.

9. ОПАСЕН ТОВАР И ОРУЖЈЕ

- 9.1 Информации и упатства за превоз на опасен товар.
- 9.2 Услови за превоз на воено наоружување и опрема и услови за превоз на спортско оружје.

10. ОБЕЗБЕДУВАЊЕ

- 10.1 Упатства кои се однесуваат на мерките за обезбедување кои не се од доверлив карактер, а кои вклучуваат овластувања и одговорности на оперативниот персонал. Постапка за пријавување на кривични дела и прекршоци извршени во балонот.
- 10.2 Опис на превентивните мерки за обезбедување и обука.

11. ПРИЈАВУВАЊЕ И БЕЛЕЖУВАЊЕ НА НАСТАНОТ

Постапка за пријавување и постапка за бележење на настаните.

12. ПРАВИЛА НА ЛЕТАЊЕ

Правилата на летање опфаќаат:

- а) правила за визуелно летање (VFR) и правила за инструментално летање (IFR)
- б) примена на правилата за летање во зависност од подрачјето во кое се лета;
- в) постапки за комуникација, како и постапки во случај на отказ на системот за комуникација;
- г) информации и упатства кои се однесуваат во пресретнување на цивилнен воздухоплов;
- д) околности во кои е неопходно да се одржува радио-врска;
- ѓ) сигнали;
- е) временски системи кои се користат при летањето;
- ж) одобрување на лет, придржување на планот на летот и известување за положбата на балонот;
- з) визуелни знаци за предупредување на балонот кој лета без одобрение во условна забранета, забранета или опасна зона или им приоѓа;

- и) постапки на пилотот во случај да забележи несреќа на воздухоплов или да прими извештај за опасност;
- ј) визуелни ориентири на земја, односно во воздух кои ги користат лицата кои преживеале несреќа, опис и употреба на средствата за сигнализација;
- к) сигнали во случај на вонредна ситуација и во случај на нужда.

13. ЗАКУП НА БАЛОНОТ

Обврските на превозникот во поглед на закупот на балонот.

Б. КОРИСТЕЊЕ НА ОДРЕДЕН ТИП НА БАЛОН

0 ОПШТИ ПОДАТОЦИ И ЕДИНЕЧНИ МЕРКИ

- 0.1 Општи податоци (нпр. димензии на балонот) вклучувајќи и опис на единичните мерки кои се користат за летање со одреден тип на балон и табела за конверзија на мерките.

1 ОГРАНИЧУВАЊА

- 1.1 Опис на оперативните ограничувања.

2 ВООБИЧАЈНИ ПОСТАПКИ

- 2.1 Вообичаени постапки и должности на членовите на екипажот, соодветни листи за проверка, користење на листите за проверка; постапки за координација помеѓу членовите на летачкиот и кабинскиот персонал.

3 ПОСТАПКИ ВО СЛУЧАЈ НА ВОНРЕДНА СИТУАЦИЈА И ПОСТАПКИ ВО СЛУЧАЈ НА НУЖДА

- 3.1 Постапки во случај на вонредна ситуација и постапки во случај на нужда; должности на екипажот; соодветни листи за проверка и користење на листите за проверка; постапки на координација помеѓу членовите на летачкиот и кабинскиот персонал.

4 ПЕРФОРМАНСИ НА БАЛОНОТ

- 4.0 Достапност на податоците за перформансите на балонот.
- 4.1 Податоци за перформансите на балонот.
- 4.2 Дополнителни податоци за перформансите на балонот.

5 ПЛАНИРАЊЕ НА ЛЕТОТ

- 5.1 Неопходни податоци за планирање на летот.

- 5.2 Начин на пресметка на количаната за гориво која е потребна за одредена фаза на летот.

6. МАСА НА БАЛОНОТ

Упатството за пресметка на масата на балонот опфаќа:

- а) начин на пресметка;
- б) упатство за пополнување на документацијата за масата на балонот;
- в) ограничувања на масата за сите типови, класи и поединечни балони.

7 ТОВАРЕЊЕ НА БАЛОНОТ

Постапка за товарење и обезбедување на багажот во балонот.

8 ЛИСТА НА ОТСТАПУВАЊЕ ОД ПРОПИШАНАТА КОНФИГУРАЦИЈА (CDL) НА БАЛОНОТ

Листа на отстапување од пропишаната конфигурација (CDL) на балонот: ако листата на отстапување од пропишаната конфигурација ја пропишал производителот, превозникот е должен да ги наведе тие делови од листата кои се применливи на типот на балонот кој превозникот ќе го користи.

9 ЛИСТА НА МИНИМАЛНАТА ИСПРАВЕНОСТ НА ОПРЕМАТА (MEL) НА БАЛОНОТ

Листата на минималната исправеност на опремата (MEL) на балонот треба да ги земе во предвид тип и класата на балонот, видот на летот и подрачјето во кое лета. Листата на минималната исправеност на опремата ја опфаќа навигациската опрема и навигациските перформанси за рутата и подрачјето на летање.

10. ОПРЕМА ЗА ПРЕЖИВУВАЊЕ И ОПРЕМА КОЈА СЕ КОРИСТИ ВО СЛУЧАЈ НА НУЖДА

- 10.1 Листа на опрема за преживување која се носи на рутата на која се лета и постапки за проверка на исправноста на оваа опрема пред полетувањето; упатства за сместување, достапност и користење на оваа опрема и соодветна листа за проверка.

11 ПОСТАПКИ ЗА ЕВАКУАЦИЈА

- 11.1 Упатства за подготовка за евакуација, вклучувајќи координација на членовите на екипажот и одредување на местата на кои се наоѓат членовите на екипажот.
- 11.2 Постапки за евакуација: опис на должностите на членовите на екипажот во текот на евакуацијата на балонот и постапки кои се однесуваат на патниците во случај на принудно слетување.

12 СИСТЕМИТЕ НА БАЛОНОТ

Опис на системот на балонот, составните команди и показателите и оперативните упатства.

Ц УПАТСТВА И ИНФОРМАЦИИ ЗА РУТИТЕ И ЗА АЕРОДРОМИТЕ

- 1 Упатства и податоци кои се однесуваат на комуникацијата, навигацијата и аеродромите, вклучувајќи ја и минималната висина на летот за секое подрачје во кое балонот лета и оперативните минимуми за секој аеродром кој се користи.

Д ОБУКА

- 1 Планот за обука и програмите за проверка за оперативниот персонал на кој му се доделени должностите во врска со подготовките на летот или со извршувањето на летот.

- 2 План и програма за обуката и проверката.

План и програма за обука, односно проверка се пропишуваат за: летачкиот, кабинскиот и оперативниот персонал.

- 3 Постапки

3.1 Постапки за обука и проверка.

3.2 Постапки кои се применуваат во случај кога персоналот не ги достигнува или не ги одржува потребните стандарди.

3.3 Постапки кои обезбедуваат во текот на летот во јавниот воздушен превоз да не се симулират ситуации во случај на нужда, вонредните ситуации и постапки кои се применуваат во такви ситуации.

4. Опис на документацијата која се чува и рокот на нејзиното чување.

Службен весник
на Република Македонија

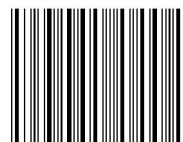
www.slvesnik.com.mk

contact@slvesnik.com.mk

Издавач: ЈП СЛУЖБЕН ВЕСНИК НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, ц.о.-Скопје
бул. „Партизански одреди“ бр. 29. Поштенски факс 51.
Директор и одговорен уредник – м-р Тони Трајанов.
Телефон: +389-2-55 12 400.
Телефакс: +389-2-55 12 401.

Претплатата за 2013 година изнесува 10.100,00 денари.
„Службен весник на Република Македонија“ излегува по потреба.
Рок за рекламации: 15 дена.
Жиро-сметка: 300000000188798.
Депонент на Комерцијална банка, АД - Скопје.
Печат: ГРАФИЧКИ ЦЕНТАР ДООЕЛ, Скопје.

ISSN 0354-1622

2013113